૫૯૯૪

વર્ષ : ૫ ● અંક : ૧ ● ● તા. ૧૬-૧-૧૯૯૪ ● ● Regd. No. MH.By / South 54 Licence No. : 37

● ● ● શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું માસિક મુખપત્ર ● ● ●

પ્રબુદ્ધ જીવન

● ● ● પ્રબુદ્ધ જીવન પાક્ષિક ૧૯૩૯થી ૧૯૮૯ : ૫૦ વર્ષ ● ● ● વાર્ષિક લવાજમ રૂ.૩૦ ● ● ●

તંત્રી : રમણલાલ ચી. શાહ

ચરણ-ચલણનો મહિમા

કેટલાક સમય પહેલાં અમે અમેરિકામાં હતાં ત્યારે ત્યાંના એક મિત્રને સાંજે જમ્યા પછી ખાટા ઓડકાર આવવા લાગ્યા અને છાતીમાં ગભરામણ થઈ. તરત તેઓ ડૉક્ટરને ત્યાં પહોંચ્યા. બધી તપાસ કરીને ડૉક્ટરે કહ્યું, તમને કોઈ ગંભીર રોગ નથી. તમારે ચાલવાની જરૂર છે. દવાથી થોડી રાહત થશે, પણ રોજ ઓછામાં ઓછા બે માઈલ ચાલવાનું રાખશો તો બધી તકલીફ દૂર થઈ જશે. નહિ ચાલો તો ગંભીર માંદગી આવશે.'

એ મિત્ર દિવસમાં બસો ડગલાં પણ ચાલતા નહોતા. ચાલવાનું ચાલુ કર્યા પછી એમની તકલીફ દૂર થઈ ગઈ.

દુનિયાના સમૃદ્ધ દેશોમાં ઘણાખરા માણસો પાસે પોતાની માલિકીની મોટરકાર હોય છે. ઘરમાંથીજ સીધા ગેરેજમાં જવાય એવી વ્યવસ્થા હોય છે. ગાડીમાંથી ઊતરવું ન પડે એટલા માટે ડ્રાઈવ-ઈન બેંક, પોસ્ટઓફિસ, દુકાનો, રેસ્ટોરાં હોય છે. મોટાં સ્ટેશનો, એરપોર્ટ વગેરેમાં ચાલવું ન પડે તેમાટે કન્વેયર બેલ્ટ કે ટ્રોલી કારની સગવડ હોય છે. જેટ વિમાનોની શોધ પછી દુનિયામાં માણસોનું પરિભ્રમણ ઘણું જ વધી ગયું છે, પણ ચાલવાનું ઘટી ગયું છે. ઓછું ચાલવાને કારણે માણસની માત્ર શારીરિક જ નહીં, પણ માનસિક સમસ્યાઓ પણ વધી ગઈ છે, સમૃદ્ધ દેશો આ બાબતમાં હવે સભાન થઈ ગયા છે. ઘણા ડૉક્ટરો દર્દીને પ્રિસ્ક્રિપ્શનમાં ફક્ત એક જ દવા લખી આપે છે : WALK.

વિદેશોમાં કેટલેય ઠેકાણે એટલી બધી સગવડ હોય છે કે પગે ચાલવાની જરૂર નથી પડતી, પરંતુ એને લીધે જ્યારે શારીરિક તકલીફો ઊભી થયા છે ત્યારે ડૉક્ટર ચાલવાની સલાહ આપે છે. ત્યાં જીવન એટલું બધું વ્યસ્ત હોય છે અને ઋતુ, અંતર વગેરેને કારણે બહાર ચાલવા જવાની અનુકૂળતા નથી મળતી ત્યારે કેટલાય લોકો ઘરમાં ચાલવાનાં સાધનો વસાવી લે છે. વ્યાયામનાં એવા સાધનો નીકળ્યાં છે કે માણસ એના ઉપર બે હાથ પકડી ઊભો રહે તો પગ નીચેથી સરકતા પટ્ટા ઉપર તેને પરાણે ચાલવું પડે. ઘાંચીનો બળદ પાંચ માઈલ ચાલે ... ત્યાંનો ત્યાં જ હોય તેવી રીતે આવાં સાધનો ઉપર ચાલવાની ...ર વ્યક્તિ પાંચ માઈલ ચાલે છતાં ત્યાંની ત્યાં જ હોય. ...મોમાં જરૂરિયાત અનુસાર નવા નવા ઉપાયો વિચારાય છે અને ...નાં સાધનો નીકળતાં રહે છે. જેમ ચાલવા માટેના ...થિયાં ચઢવાના સાધનો પણ નીકળ્યાં છે. ઘરમાં ... દસ-પંદર માળ જેટલાં પગથિયાં ચઢી જાય છે અને છ... ત્યાં જ ઊભો હોય છે. મોટા મોટા હાઈવે થતાં દૂર દૂરનાં નાનાં નાનાં ગામડાં વિખૂટાં પડી ગયા હતાં. હવે પગે ચાલનારાનાં મંડળો હાઈવે છોડી ગામડાને રસ્તે (Cross-country) ચાલે છે અને એવાં ગામડાઓમાં રાત્રિમુકામ માટે Walkers Inn થવા લાગી છે. પગે ચાલનારાઓ માટે જુદા જુદા નકશા અને માહિતીપત્રકો છપાવા લાગ્યાં છે.

વિદેશોમાં ચાલવાની બાબતમાં હવે દિવસે દિવસે વધુ સભાનતા આવતી જાય છે. મોટી મોટી કંપનીઓના સ્ટાફના માણસો માટે 'Walkers Club'ની સ્થાપના થવા લાગી છે. રિસેસના વખતમાં ક્લબના સભ્યો નાના નાના જૂથમાં પાર્કિંગ એરિયામાં પાંચ, પંદર રાઉન્ડ મારી આવે છે. પોતાની ગાડી ઓફિસની નજીકમાં નજીક પાર્ક કરવાની મનોવૃત્તિ બદલાતી જાય છે અને શક્ય તેટલે દૂર પાર્ક કરાય છે કે જેથી એટલું વધુ ચાલવાની તક મળે. નવા જગતની નવી સમસ્યાઓના નિરાકરણ માટે જીવનના ઉપક્રમમાં કેવાં કેવાં પરિવર્તનોની આવશ્યકતા ઊભી થાય છે તે આના ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

યુગે યુગે નવાં નવાં વાહનોની શોધ થવાને લીધે મનુષ્યનું જીવન વધારે સગવડભર્યું બનતું જાય છે. માણસની રહેણી-કરણીમાં પણ તે પ્રમાણે પરિવર્તન આવતું જાય છે. કેટલાય પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પોતાની અંગત માલિકીની મોટરકાર હોવી એ હવે મોજશોખની બાબત નહિ પણ જરૂરિયાત બની ગઈ છે. વધુ કામો કરવાં હોય અને પોતાની સગવડ અનુસાર સમય સાચવવો હોય તો પોતાનું અંગત વાહન હોવું જરૂરી છે. માણસ ઘરેથી નીકળે અને ઓફિસે જાય અને સાંજે ઘરે પાછો આવે ત્યાં સુધી એના પગને રસ્તાનો સ્પર્શ થતો નથી. Door to Door Service આવાં સાધનોને લીધે મળતી હોવાથી કેટલાય સમૃદ્ધ દેશોમાં અનેક લોકોને રસ્તા પર ચાલવાની તક ઘણી જ ઓછી મળે છે. પરંતુ એને લીધે જ થોડાં વર્ષોમાં માણસને જાત જાતની શારીરિક વ્યાધિઓ ચાલુ થાય છે. શિયાળામાં બરફ પડતો હોય, ઠંડો પવન સુસવાટા કરતો ફૂંકાતો હોય તેવે વખતે આવી મોટરકાર આશીર્વાદરૂપ નીવડે છે. પરંતુ વાહનની પરાધીનતા ધીમે ધીમે માણસના ચિત્તમાં એટલું ઘર કરી જાય છે કે સારી અનુકૂળ ઋતુમાં પણ એકાદ બે ફર્લાંગ જેટલું પણ માણસને ચાલવાનું મન થતું નથી.

એમ કહેવાય છે કે મનુષ્યના શરીરમાં કુલ જેટલાં હાડકાં છે તેના ચોથા ભાગનાં હાડકાં તો ફક્ત બે પગની અંદર આવેલાં છે. એટલે કુદરતે જ ચરણને કેટલું મહત્ત્વ આપ્યું છે તે શરીરની રચના ઉપરથી જોઈ શકાય છે. હૃદયથી સૌથી દૂર આવેલું શરીરનું અંગ તે ચરણ છે. લોહીનું પરિભ્રમણ બરાબર ન હોય તો ચરણ ચાડી ખાય છે. શિયાળામાં પગે ઠંડી વધારે લાગે છે. હૃદય ચરણનું ઉષ્ણતામાન અને સંવેદનશીલતા બરાબર જાળવી શકે એ સારા આરોગ્યની નિશાની છે. મૃત્યુ પામતા

માણસના શરીરમાં સૌથી પહેલી અસર ચરણને થાય છે. માટે જ ચરણને ચાલતા રાખવાનો, ઉષ્ણ ચરણચલણનો મહિમા છે.

જીવશાસ્ત્રીઓ બતાવે છે કે બીજાં પ્રાણીઓ કરતાં મનુષ્યની વિશિષ્ટતા એ છે કે તે બે પગે ટટ્ટાર ઊભો રહીને સીધો ચાલી શકે છે. પ્રાણીઓ ઘણું ખરું ચોપગાં હોય છે. મનુષ્યને આગળના બે પગને બદલે બે હાથ મળ્યા છે, જેનો તે વિવિધ રીતે ઉપયોગ કરી શકે છે. બે પગ ઉપર આખા વજનદાર શરીરને સ્થિર રાખવું એ જેવી તેવી વાત નથી. આપણે માણસને ઊભો રહેલો દિવસરાત જોઈએ છીએ, એટલે એ બાબત આપણને સ્વાભાવિક અને સહજ લાગે છે, પરંતુ જરા સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરીએ તો એ વાત જરૂર નવાઈ ઉપજાવે એવી છે. ઈતર જીવસૃષ્ટિની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો આ જેવું તેવું આશ્ચર્ય નથી. મનુષ્યની શક્તિનો, એના જ્ઞાનતંતુઓનો એમાં વિકાસક્રમ રહેલો છે. કેટલાંક ચોપગાં પ્રાણી જન્મતાંની સાથે ચારેપગે ચાલવા માંડે છે, કુદાકૂદ કરવા માંડે છે, પરંતુ માનવ શિશુ જન્મતાંની સાથે બે પગે ઊભું રહી શકતું નથી. બાળક જન્મે છે, ત્યારપછી કેટલાક સમય સુધી તે, માત્ર ચત્તુ સૂઈ રહે છે; પછી પડખું ફરે છે; પછી ઊંધું પડે છે, પછી જ્યારે બેસતાં શીખે છે ત્યારે એની કરોડરજ્જુ અને એના જ્ઞાનતંતુઓ કંઈક વધુ શક્તિવાળા બને છે, ત્યાર પછી બાળક સ્થિર ઊભા રહેતાં શીખે છે અને એકાદ વર્ષનું થવા આવે ત્યાર પછી ડગલાં માંડીને ચાલતાં શીખે છે, ત્યારે એને જાણે કશુંક સિદ્ધ કર્યાનો આનંદ થાય છે. એની કરોડરજ્જુનો અને એના જ્ઞાનતંતુઓનો આ રીતે વિકાસ થાય છે. વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં માણસના જ્ઞાનતંતુઓ નબળા પડે છે. ચાલવાની, ઊભા રહેવાની, બેસવાની તાકાત ક્રમે ક્રમે ઘટી જાય છે. કેટલાક અતિશય વૃદ્ધ માણસો જીવનના અંતિમ વર્ષો સૂતાં સૂતાં પસાર કરે છે. આમ ચરણને ચલાવવામાં જ્ઞાનતંતુઓની શક્તિ મનુષ્ય જીવનમાં ઘણો મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે.

મનુષ્યના શરીરમાં મસ્તક એનું ઉત્તમાંગ ગણાય છે, કારણ કે મસ્તકમાં સ્પર્શાદિ પાંચે ઈન્દ્રિયો તથા મન આવેલાં છે. મસ્તક મનુષ્યની ઓળખનું તથા તેના વ્યક્તિત્વની પરખનું સૌથી ઉત્તમ અંગ છે. મનુષ્યના શરીરમાં બીજે છેડે આવેલા ચરણને મધ્યમ કે નિકૃષ્ટ પ્રકારના અંગ તરીકે ગણાવામાં આવે છે. સામુદ્રિક લક્ષણ પ્રમાણે કમરથી ઉપર આવેલાં શરીરના અંગોને શુભ અને કમરથી નીચે આવેલાં, શરીરનાં મળમૂત્રાદિની નિકટ આવેલાં શરીરનાં અંગોને અશુભ તરીકે ગણવામાં આવે છે. પરંતુ તેમાં પગનું સ્થાન વિલક્ષણ છે. પાદપ્રહારને કારણે, ધૂળ સાથે સતત સંગથી મલિન થવાને કારણે તથા એના દ્વારા પાશવી શક્તિનો ઉપયોગ થતો હોવાને કારણે પગ વગોવાયેલું અંગ છે. કેટલીકવાર તે ખોટી રીતે પણ બદનામ થાય છે. માણસની નજર જ્યારે સામે, ઊંચે કે આજુબાજુ હોય અને નીચે પગની ઠેસ વાગે તો ઘણીવાર દોષ પગનો નીકળે છે અને ઈજા પણ પગને થાય છે. શિર મોટા તે સત્કર્મી અને પગ મોટા તે અપકર્મી જેવી કહેવત પણ પગને ગૌરવ અપાવતી નથી. આમ પગ વગોવાય છે, છતાં પણ પવિત્ર પુરુષો પોતાના પગને ધન્ય બનાવે છે. અનેક લોકો સંત મહાત્માઓનાં ચરણમાં વંદન કરે છે, ચરણનો સ્પર્શ કરે છે, ચરણને કમળ તરીકે ઓળખાવે છે. પદ્મિની સ્ત્રીના બે ચરણને કમળની આકૃતિની જેમ ગોઠવી શકાય છે.

સ્વર્ગસ્થ થયેલા મહાત્માઓની ચરણપાદુકા બનાવીને તેને પૂજવામાં આવે છે. માણસના પગમાંથી સૂક્ષ્મ વિદ્યુત પ્રવાહ અર્થાત શક્તિ સ્ત્રોત વહ્યા કરે છે. તેને લીધે સંત મહાત્માઓના ચરણમાં વંદન કરવાનો મહિમા ચાલ્યો આવે છે. 'અમારું મસ્તક (ઉત્તમાંગ) તે આપના ચરણ (નિકૃષ્ટાંગ) તુલ્ય પણ નથી' એવી લઘુતા કે નમ્રતા વિનયપૂર્વક દર્શાવવા માટે પણ સંતોના ચરણમાં મસ્તક નમાવાય છે.

પ્રાચીન ભારતીય શાસ્ત્રોમાં શરીરનાં અંગાંગોના અભ્યાસને લગતાં શાસ્ત્રો પણ રચાયાં છે. અંગવિદ્યા અથવા સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં શરીરના બીજાં અંગાંગોની જેમ ચરણનાં લક્ષણોનો પણ ઊંડો અભ્યાસ થયેલો છે. ઉ. ત. પુરુષનાં પગનાં તળિયાં માટે કહેવાયું છે :

अस्वेदमुष्णमरुणं कमलोदरकान्ति मांसलं श्लक्ष्णम् ।
स्निग्धं समं पदतलं नृपसंततिं दिशति पुंसाम् ॥
पादचरस्यापि चरणतलं यस्य कोमलं तत्र ।
पूर्णस्फुटोदुर्ध्वरेखा म विश्वम्भराधीशः ॥

[પરસેવા વગરનું, ઉષ્ણ, લાલાશવાળું, કમલગર્ભ જેવી કાન્તિવાળું, માંસલ, મૃદુ, સ્નિગ્ધ અને સમપ્રમાણ હોય એવું પગનું તળિયું મનુષ્યોને રાજ્યસંપત્તિનો અધિકારી બનાવે છે. જે પગપાળો ફરતો હોય છતાં એનું પગનું તળિયું કોમળ હોય અને તેની ઉપર પૂરેપૂરી તથા સ્પષ્ટ ઊર્ધ્વરેખા હોય તો તે રાજા હોય છે.]

પગનાં તળિયાનાં લક્ષણો દર્શાવતાં વળી કહેવાયનું છે; ખરાબ લાગતા પગ વંશચ્છેદ કરે છે; પકવેલી માટી જેવો પગના તળિયાનો રંગ જેનો હોય તો તે દ્વિજ હત્યા કરે છે, પીળા રંગના તળિયાવાળો અગમ્યાગમન કરે છે, કાળા રંગના તળિયાંવાળો મદ્યપાન કરે છે, પાંડુ રંગના તળિયાંવાળો અભક્ષ્ય ભક્ષણ કરે છે, પગનું તળિયું અંદરની બાજુ દબાઈ ગયેલું હોય તો તે સ્ત્રીને કારણે મૃત્યુ પામે છે, માંસ વગરનું હોય તો તેને ભારે રોગ થાય છે, ઉપસી આવેલું હોય તે ઘણી મુસાફરી કરે છે.

પગના તળિયામાં શંખ, છત્ર, અંકુશ, વજ, ચંદ્ર તથા ધ્વજની આકૃતિને સુરેખ અને સ્પષ્ટ બનાવતી રેખાઓ હોય તો તે પુરુષ હંમેશા ભાગ્યશાળી રહે છે. આ આકૃતિઓની રેખાઓ મધ્યમ પ્રકારની હોય તો પાછલી જિંદગીમાં તે ધનસંપત્તિ ભોગવે છે. પગના તળિયામાં ઉંદર પાડો, શિયાળ, કાગડો, ઘો, ગીધ જેવી આકૃતિની રેખાઓ હોય તે તે માણસ દરિદ્ર રહે છે.

સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં આવી જ રીતે સ્ત્રીના પગનાં તળિયનાં લક્ષણો દર્શાવ્યાં છે, જેમકે,

चक्रस्वस्तिकशंखध्वजांकुशच्छत्रमीनमकाराद्याः ।
जायन्ते पादतले यस्याः सा राजपत्नी स्यात ॥
श्वशृगालमहिषमूषककाकोलुकाहिकोककरभाद्याः ।
चरणतले जायन्ते यस्याः सा दुःखमाप्नोति ॥

[જે સ્ત્રીના પગના તળિયામાં ચક્ર, સ્વસ્તિક, શંખ, ધજા, અંકુશ, છત્ર, માછલી, મગર, ઈત્યાદિ આકૃતિઓ હોય તે સ્ત્રી રાણી થાય છે. જે સ્ત્રીના પગના તળિયામાં કૂતરું, શિયાળ, પાડો, ઉંદર, કાગડો, ઘૂવડ, સાપ, વરુ, ઊંટ વગેરેની આકૃતિ હોય તો તે દુઃખી થાય છે.]

આ તો નમૂનારૂપ થોડાં લક્ષણો અહીં બતાવ્યાં છે. બીજા પણ ઘણાં લક્ષણો સામુદ્રિક શાસ્ત્રોમાં બતાવ્યાં છે. પગનાં તળિયાં ઉપરાંત, પગના અંગૂઠા, આંગળીઓ, નખ, એડી, ઘૂંટી, ઘૂંટણ, પિંડી વગેરેનાં વિવિધ પ્રકારના લક્ષણો એમાં દર્શાવાયાં છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે એ શાસ્ત્રના રચયિતાઓએ કેટલું બધું ઝીણવટ ભર્યું, સૂક્ષ્મ અવલોકન કર્યું હશે !

કેટલાક કહેતા હોય છે કે ભગવાને માણસને પગ આપ્યા છે તે વાપરવા માટે આપ્યા છે, સાચવી રાખવા માટે નહિ. વસ્તુતઃ ચાલવાથી જ પગ વધુ સારી રીતે સચવાય છે. વપરાય નહિ તો પગ નકામા થઈ જાય. જેઓના પગ નકામા થઈ ગયા હોય છે અથવા જેઓ એક અથવા બંને પગે અપંગ હોય છે, તેઓને પગનું મહત્ત્વ બરાબર સમજાય છે એમને કોઈક સાધનથી ચાલવા મળે છે તો તેમના આનંદાશ્ચર્યનો પાર રહેતો નથી.

ચાલવાથી આખા શરીરને—પગની એડી, ઘૂંટણ, કમર, હાથ, ડોક વગેરે તમામ અવયવોની માંસપેશીઓને જરૂરી વ્યાયામ મળી રહે છે. તદુપરાંત ચાલવાથી પાચનશક્તિ સારી રહે છે તથા જ્ઞાનતંતુઓને પણ

સારી કસરત મળે છે. એટલા માટે જ એમ કહેવાય છે કે, માણસને એના બે પગ રૂપી બે ડૉક્ટર મળ્યા છે. તેનાથી ઉત્તમ બીજા કોઈ ડૉક્ટર નથી. ચાલવાથી શરીરના સ્નાયુઓને વધુ પ્રાણવાયુની જરૂર પડે છે. એથી માણસની શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા વધુ સતેજ બને છે, તેથી એનાં ફેફસાંઓની ક્ષમતા અને સ્થિતિસ્થાપકતા વધે છે. એથી નસોમાં લોહીનું પરિભ્રમણ વધતાં ધમનીઓ ખૂલી જાય છે. એથી લોહીના દબાણના રોગ ઉપર અંકુશ આવે છે. ચાલવાથી શરીરમાં રહેતી વધુ પડતી ચરબીનું પ્રમાણ ઘટે છે. એથી શરીરનો ઘાટ સપ્રમાણ રહે છે.

શારીરિક કસરતોમાં ચાલવાની કસરત જેવી બીજી કોઈ કસરત નથી. આ કસરતમાં બધી કસરત આવી જાય છે. આ કસરત તદ્દન સાદી અને સૌ કોઈ કરી શકે તેવી સુલભ છે. તેમાં નથી કોઈ ખર્ચ કે નથી તેમાં બીજાં કોઈ સાધનોની અપેક્ષા. કેટલીક કસરતો કઠિન કે કષ્ટસાધ્ય હોય છે. તે માટે કેટલીક પૂર્વ તૈયારી કરવી પડે છે. તેમાં અમુક સમયનું પણ બંધન રહે છે. પરંતુ ચાલવામાં એવી કોઈ મુશ્કેલીઓ રહેતી નથી. વર્તમાન સમયમાં વિવિધ પ્રકારના વ્યાયામ માટે તથા રમત ગમત માટે જાતજાતનાં સસ્તાં કે મોંઘાં સાધનો નીકળ્યાં છે. ચાલવાની કસરતમાં એવાં કોઈ ઉપકરણોની અનિવાર્યતા નથી. અલબત્ત, ઉત્સાહ વધે તેવાં વસ્ત્ર કે પગરખાંનો જરૂર વિચાર કરી શકાય (ક્યારેક તે શ્રીમંતાઈના પ્રદર્શનરૂપ હોય છે), પરંતુ તેની અનિવાર્યતા નથી. ચાલવાની કસરત આગળ ગરીબ-તવંગરનો ભેદ નથી. બીજી કસરતો કરતાં ચાલવાની કસરત માટે ચિત્ત પહેલું તૈયાર થઈ જાય છે. ભારે કસરતો કરવા માટે ક્યારેક મન આળસી જાય છે, પરંતુ ચાલવામાં કોઈ માનસિક પૂર્વ તૈયારી કરવાની રહેતી નથી. શારીરિક હલનચલન જીવનના અંગરૂપ હોવાથી ઊભા થઈને ચાલવા માટે માણસ ધારે ત્યારે તત્પર બની શકે છે.

વાહનોની સગવડને લીધે માણસની ચાલવાની ટેવ અને વૃત્તિ ઓછાં થતાં જાય છે. માણસનું જીવન શારીરિક દૃષ્ટિએ બેઠાડુ અને પ્રમાદી થતું જાય છે. માણસ દુકાન કે ઓફિસમાં પોતપોતાના વ્યવસાય અર્થે આખો દિવસ બેઠાં બેઠાં માનસિક કામ ઘણું કરે છે, પરંતુ ચાલવાની વાત આવે ત્યાં એનું મન ઢીલું બની જાય છે. એમાં પણ જો વાહનની સુલભતા હોય તો માણસને તરત તેનો ઉપયોગ કરવાનું મન થાય છે. પગે ચાલીને અંતર કાપવાની ટેવવાળા લોકોને પણ અચાનક જો કોઈ વાહન મળે તો તે રાજી રાજી થઈ જાય છે. જૂના વખતમાં પણ કહેવાતું કે 'ગાડું જોઈને ગુડા ગળ્યાં'. વાહનના ઘણા લાભ છે. એમાં મુખ્યત્વે સમયનો બચાવ થાય છે અને પગને શ્રમ પડતો નથી. સાંસ્કૃતિક વિકાસની સાથે સાથે મનુષ્યની ગ્રંથિઓ પણ એવી બંધાઈ ગઈ છે કે જે વ્યક્તિ પાસે વધુ સારું અને મોંઘું વાહન તેની પ્રતિષ્ઠા વધારે. એથી શ્રીમંત માણસોનું પગે ચાલવા તરફ જેટલું લક્ષ રહેવું જોઈએ તેટલું રહેતું નથી. કેટલીક વાર પગે ચાલતાં તેઓને શરમ આવે છે.

યૌવન કરતાં પણ પ્રૌઢાવસ્થા કે વૃદ્ધાવસ્થામાં ચાલવાની વિશેષ જરૂર રહે છે, કારણ કે ત્યારે શરીરના સ્નાયુઓ શિથિલ થવા લાગે છે, પાચનતંત્રમાં ફરક પડતો જાય છે અને કે લોહીના પરિભ્રમણમાં અનિયમિતતા આવવા લાગે છે. વળી પ્રૌઢાવસ્થા કે વૃદ્ધાવસ્થામાં શરીરના સાંધાઓમાં—પગના ઘૂંટણમાં, કમરમાં, ખભામાં, ડોકમાં આવેલા સાંધાઓમાં આમવાત થવાને કારણે સંધિવાનો દુઃખાવો ચાલુ થાય છે, એવે વખતે સવાર-સાંજ નિયમિત ચાલવાથી એવો દુઃખાવો થતો નથી અને થાય તો તરત તેમાં રાહત મળે છે. તદુપરાંત જેઓને મધુપ્રમેહ (ડાયબિટીસ) હોય તથા લોહીનું દબાણ ઊંચું રહેતું હોય (હાઈ બ્લડ પ્રેશર હોય) તેઓ પણ જો સવાર-સાંજ નિયમિત ચાલવાનું રાખે તો તેમનો મધુપ્રમેહ અને બ્લડ પ્રેશર અંકુશમાં રહે છે. પોતાને ચાલવાની જરૂર હોવા છતાં તે બાબતમાં જેઓ પ્રમાદ કરે છે તેઓના જીવનમાં અનુક્રમે એક વિષચક્ર ચાલુ થઈ જાય છે. ચાલવાનું ગમતું નથી એટલે શરીરમાં ચરબીનો વધારો થાય છે. શરીરમાં ચરબીનો વધારો થાય એટલે ચાલવાનું કુદરતી રીતે ગમતુ નતી.

આમ ન ચાલે તો શરીરમાં મેદ વધે અને મેદ વધે એટલે ચાલવાનું ગમે નહિ. એમ કરતાં એક વખત એવો આવે છે કે જ્યારે ચાલવું હોય તો પણ ચાલી શકાતું નથી. જેઓની મેદની શરીર પ્રકૃતિ હોય તેઓએ તો આ બાબતમાં વેળાસર સભાન થઈને ચાલવાનું ચાલું કરી દેવું જોઈએ. કેટલીક સ્ત્રીઓ શરીરે એટલી ભારે અને બેડોળ થઈ જાય છે કે પછી બહાર રસ્તા ઉપર ચાલતાં એને શરમ આવે છે. ન ચાલવાને લીધે તેનું શરીર વધતું જાય છે અને પછી ઊલટાની વધારે શરમ આવે છે. આવી મહિલાઓએ લજ્જાના ભાવનો ત્યાગ કરીને, લોક ટીકા સામે મનોબળ કેળવીને પણ ચાલવાનું ચાલુ કરી દેવું જોઈએ, કારણ કે તેમ જો ન કરે તો તેઓનું શરીર અનેક વ્યાધિઓનો શિકાર બની જાય છે. અને તેઓ અકાળે મૃત્યુને નોતરે છે.

ચાલવાની કસરત શરીરને તો સુદૃઢ રાખે છે, પણ ચિત્તને પણ સુદૃઢ રાખી શકે છે. દુનિયાના મનોવૈજ્ઞાનિકો એ બાબતમાં સહમત છે કે માણસને જ્યારે કોઈ એક પ્રશ્ન બહુ સતાવતો હોય, તેની માનસિક ચિંતા વધી ગઈ હોય. તેવે વખતે જો તે ઘરની કે ઓફિસની બહાર જઈને અડધો માઈલ ચાલી આવે તો તેની ચિંતાની વ્યગ્રતાનું પ્રમાણ ઓછું થઈ જાય છે. ઘરના કે ઓફિસના વાતાવરણ અને ઉષ્ણતામાન કરતાં બહારના વાતાવરણ અને ઉષ્ણતામાનમાં ફરક હોવાને લીધે, બહાર જઈને ચાલવાથી માણસના ચિત્તના આંદોલનમાં તરત ફરક પડે છે. તેનું મન હળવું બને છે. એ તો દેખીતું જ છે કે ચાલવાને લીધે માણસને ડગલાં જોઈને માંડવા પડે છે. વળી તેની નજર આસપાસના પદાર્થોમાં, ઘરોમાં, દુકાનોમાં, પસાર થતા માણસોમાં પરોવાતી જાય છે. વળી ચાલતાં ચાલતાં પોતે ક્યાંક ભટકાઈ ન પડે તે માટે જાગૃત રહેવું પડે છે. એથી એના ચિત્તમાં ચાલતા ચિંતાના આંદોલનોનું સાતત્ય તૂટી જાય છે. તેથી ચિંતાની તીવ્રતા હળવી બની જાય છે. આ અનુભવ સિદ્ધ ઉપાય છે. માનસશાસ્ત્રીઓ પણ તેની ભલામણ કરે છે. વેપાર, ઉદ્યોગ, નાણાંની લેવડ-દેવડ કૌટુંબિક સમસ્યાઓ, વેરઝેર વગેરેની માનસિક વ્યાધિ ઘણાંને સતાવે છે. જે માણસો કૌટુંબિક, સામાજિક, આર્થિક કે ઈતર પ્રકારની અંગત સમસ્યાઓને કારણે માનસિક વ્યથા અનુભવતા હોય તેઓ ખુલ્લી હવામાં ચાલવાનું રાખે તો તેઓની માનસિક વ્યથા ઓછી થાય છે. બર્ટ્રાન્ડ રસેલે કહ્યું છે, "unhappy businessman, I am convinced, would increase their happiness by walking six miles everyday than by any concievable change of philosophy.

ઘરકામ કરવામાં સ્ત્રીઓને કે ઓફિસમાં પટ્ટાવાળા વગેરેને દિવસ દરમિયાન છૂટુંછવાયું ઘણું ચાલવાનું થાય છે. હજાર કિલોમિટર વિમાનના પ્રવાસમાં ઍરહોસ્ટેસ એક-બે કિલોમિટર જેટલુ ચાલે છે. આવું ચાલવાથી થોડો ફાયદો જરૂર થાય છે, પરંતુ એ પ્રકારનું ચાલવું તે સ્વેચ્છાએ આનંદથી કરેલી કરસરત નથી. ફરજરૂપે કરેલી થકવનારી તે શારીરિક ક્રિયા છે. ચાલવા ખાતર ચાલવા માટે ઘરની બહાર ખુલ્લી તાજી હવામાં જવું જોઈએ. એથી ફાયદો વધુ થાય છે. અલબત્ત ખુલ્લામાં ચાલનારે પણ એટલું લક્ષમાં રાખવાનું રહે છે કે ખૂબ શ્વાસ ભરાઈ જાય એવી રીતે ન ચાલવું જોઈએ. એ બાબતમાં દરેકે પોતાની શક્તિ અને પ્રકૃતિ અનુસાર તથા ચાલવાથી પ્રસન્નતા વધે છે કે થાક વધે છે એના આધારે પોતાની ઝડપનું માપ કાઢી લેવું જોઈએ.

પગે ચાલવાને લીધે માણસ પોતાના ચિત્ત ઉપર સંયમ મેળવે છે તેવી જ રીતે પોતાની ઇન્દ્રિયો ઉપર પણ સંયમ મેળવી શકે છે. સ્વેચ્છાએ ચાલતા માણસને ભૂખ કે તરસ બહુ સતાવતાં નથી, કારણ કે એનું ચિત્ત પ્રસન્નતા અનુભવે છે. આ તો એક સામાન્ય વાત થઈ, પરંતુ એથી વિશેષ મહત્ત્વની વાત તો એ છે કે રોજ નિયમિત ચાલનાર માણસ

બ્રહ્મચર્યનું પાલન પણ સારી રીતે કરી શકે છે. ચાલવાને કારણે માણસના પગને, ઘૂંટણને અને સાથળને જે વ્યાયામ મળે છે એથી એની ગ્રંથિઓ ઉપર સંયમ આવે છે જે એના ચિત્તને સંયમમાં રાખવામાં સહાયભૂત બને છે. ભારતીય પરંપરામાં 'સાધુ તો ચલતા ભલા' એમ જે કહેવાયું છે તે સર્વથા સાચું જ છે. ચાલવાને કારણે, એટલે કે એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે વિહાર કરવાને કારણે સાધુ પુરુષોને કોઇ એક સ્થળ માટે કે તે સ્થળની વ્યક્તિઓ માટે રાગ કે દ્વેષના કોઇ બંધનો થતાં નથી. અને થયાં હોય તો તે ગાઢ થતાં નથી. તેઓનું ચિત્ત તેવી બાબતોમાંથી તરત નિવૃત્ત થઇ જાય છે. ચાલવાના લાભમાં આ એક અત્યંત મહત્ત્વનું આધ્યાત્મિક કારણ તો ખરું જ, પરંતુ તે ઉપરાંત બ્રહ્મચર્યના પાલનમાં પણ તે ઉપકારક નીવડે છે એ પણ જેવો તેવો લાભ નથી. જૈન ધર્મમાં ભગવાન મહાવીરે સાધુઓના સતત વિહાર ઉપર ભાર મૂક્યો છે તેમાં આવી વ્યવહારુ દીર્ઘદૃષ્ટિ પણ રહેલી છે.

નજીક નજીકના કોઇ પણ બે ગામ વચ્ચે કેડી અવશ્ય કંડારાઇ જાય છે. વિવિધ હેતુ માટે નજીકનાં બે ગામના લોકો વચ્ચે આદાન-પ્રદાનનો વ્યવહાર હંમેશાં રહે જ છે. એવી અવરજવરથી નાની કેડી, મોટો રસ્તો કે ગાડાંના ચીલા વગેરે થઇ જાય છે. આમ એક ગામથી બીજા ગામ સુધી અને એ રીતે સળંગ અનેક ગામો સુધી આવા રસ્તાઓનું સાતત્ય રહેલું હોય છે. સૈકાઓ પૂર્વે પણ સાધુ સંન્યાસીઓ નદી, નાળાં, જંગલો અને ડુંગરો વટાવી ભારતની ચારધામની યાત્રા કરતા હતા. ક્યાંથી ક્યાં જવું, ક્યો રસ્તો ટૂંકો પડે, ક્યો રસ્તો વિકટ છે, કયે રસ્તે પાણી મળે, કયે રસ્તે વસતી અને મુસાફરોની અવર જવર મળે, ક્યો રસ્તો વાઘ-વરુ કે લૂટારુના ભયવાળો છે, ક્યો રસ્તો જંગલી લોકોના ડરવાળો છે એ બધું તેઓ જાણતા અને અજાણ્યા પ્રવાસીઓને યોગ્ય માર્ગદર્શન આપતાં.

ચાલીને લાંબુ અંતર કાપવામાં વાર લાગે છે એ સાચું પરંતુ જેમને ચાલવું જ છે અને ચાલીને જ અંતર કાપવું છે એમને માટે કશું દૂર નથી. પ્રાચીન સમયમાં પગે ચાલીને પ્રવાસીઓ, યાત્રિકો ક્યાંના ક્યાં પહોંચી જતા. ચીનથી નીકળેલા પ્રવાસીઓ હ્યુ એન સંગ અને ફાહિયેન ભારત આવ્યા હતા. યુરોપમાંથી નીકળેલો પ્રસિદ્ધ પ્રવાસી માર્કોપોલો ચાલતો ચાલતો ચીન સુધી પહોંચ્યો હતો. બૌદ્ધ ભિખ્ખુઓ વિહાર કરતા કરતા ચીન-કોરિયા અને જાપાન સુધી પહોંચ્યા હતા. આજે પણ જૈન સાધુઓ પગે ચાલીને, વિહાર કરીને ભારતમાં બધે પહોંચી જાય છે. એક વખત ચાલવાનો નિર્ણય ચિત્તમાં અડગ થઇ જાય અને બીજા કોઇ વિકલ્પો ન ઊઠે તો બધું જ આયોજન ધારણા પ્રમાણે પાર પડે છે, કારણ કે ચાલનારને વાહન ઇત્યાદિની કોઇ પરાધીનતા રહેતી નથી.

પર્વતીય વિસ્તારોમાં જ્યાં કોઇ વાહનની સગવડ થવી શક્ય નથી ત્યાં માણસોને પગે ચાલ્યા વગર છૂટકો નથી. એવા પ્રદેશોમાં કેટલું અંતર કપાયું તેનું માપ કાઢવા માટે જૂના વખતમાં ચોકસાઇવાળાં સાધનો ન હતાં. ઘડિયાળ પણ નહોતી. જ્યાં ઊંચી નીચી જમીન હોય, વચ્ચે ટેકરીઓ આવતી હોય ત્યાં એ જમાનાના લોકો સમયના આધારે માપ કાઢતા. એટલું અંતર ચાલવામાં કેટલા સમયનો રસ્તો છે તે સૂર્ય, ચંદ્ર કે નક્ષત્રના આધારે તેઓ જણાવતાં. ક્યાંક લોકો પોતાની જીવન પદ્ધતિ અનુસાર તેનું માપ કહેતા. જૂના વખતમાં તિબેટમાં કોઇ સ્થળનું અંતર પૂછવામાં આવે તો લોકો ચાના પ્યાલા અનુસાર જણાવતા. તિબેટના લોકો પોતાની માખણ, મીઠાંવાળી જુદી જ જાતની ચા (એને મરજ્યાં કહે છે) અમુક અમુક સમયગાળાના અંતરે પીએ છે. એટલે કોઇ રસ્તા વિશે જ્યારે પૂછવામાં આવે ત્યારે તેઓ તે અંતર ચાના પ્યાલા ગણીને જણાવે. દા. ત. કોઇ સ્થળનું અંતર કેટલું છે એમ પૂછવામાં આવે અને તેઓ જો જવાબ આપે કે ચાના ત્રણ પ્યાલા, તો તેનો અર્થ એ થયો કે ચાના ત્રણ પ્યાલા પીવા વચ્ચે જેટલો સમય ગાળો રહે એટલો સમય એ સ્થળે પહોંચતાં લાગે. એવી જ રીતે જૂના વખતમાં યુરોપના કેટલાક પ્રવાસીઓ દિવસમાં ત્રણ-ચાર વખત ચલમમાં તંબાકુ ભરીને પીતા. એટલે બે ચલમ વચ્ચે જેટલો સમય લાગે તેટલો સમય ચાલવાના અંતર માટે તેઓ જણાવતા. અમુક અંતર ચાલ્યા પછી તેઓ ચલમ પીવા રોકાતા. જૂની તંબાકુ કાઢી નાખીને ચલમને સાફ કરવામાં આવતી. તેટલા સમયે આવતાં સ્થળને તેઓ તે રીતે ઓળખાવતા. મોરેશિયસમાં 'ક્યૂરપિપ' નામનું સ્થળ છે. એ નામ cure-pipe શબ્દ ઉપરથી આપેલું છે. એ સ્થળે પ્રવાસીઓ આરામ કરતાં અને પોતાની ચલમ સાફ કરી નવી તમાકુ ભરીને ચલમ પીતા.

ચાલવું એ પણ એક કળા છે. ચાલવાની ગતિમાં અને પગલામાં પ્રત્યેક વ્યક્તિની મુદ્રા અંકિત થાય છે. પ્રત્યેક માણસનો અવાજ જેમ જુદો હોય છે તેમ પ્રત્યેક માણસની ચાલવાની ગતિ-રીતિ પણ જુદી હોય છે. આ વાત તરત માનવામાં આવે એવી નથી. પરંતુ જો એવો કોઇ પ્રયોગ કરવામાં આવે કે ચાલતી વખતે માણસનાં પગલાં બરોબર અંકિત થાય તો આ વાતની ખાતરી થયા વગર રહે નહિ. ભીની રેતી કે માટીમાં જુદા જુદા માણસોને અડધો ફર્લાંગ જેટલું ચાલવાનું કહેવામાં આવે અને તેઓના પગલાંઓને જો સરખાવવામાં આવે તો આ આ વાતની તરત પ્રતીતિ થશે. કોઇકવાર ઘરમાં આવતી નવવધૂને કે સગર્ભા સૌભાગ્યવતીને કંકુવાળાં કે કેસરવાળાં પગલાં કરીને સફેદ વસ્ત્ર ઉપર ચલાવવામાં આવે છે. એવાં પગલાંઓને સરખાવવાથી પણ આ વાતની ખાત્રી થશે. માણસ બંને પગ ઉપર એક સરખો ભાર આપીને એક સરખાં માપનાં ડગલાં ક્વચ્ચિત જ ભરતો હોય છે. એની ખાત્રી કરવી હોય તો માણસના બૂટ કે ચંપલની એડીને લાગેલા ઘસારાને સરખાવવા જોઇએ. ક્વચ્ચિત જ જમણા પગના અને ડાબા પગનાં પગરખાંની એડીઓ એક સરખી ઘસાઇ હશે !

એકની એક વ્યક્તિ પણ ઉલ્લાસથી ચાલતી હોય, ચિંતામાં ચાલતી હોય, અધીરાઇથી ચાલતી હોય, થાકથી ચાલતી હોય, મન વગર ચાલતી હોય તો તે દરેક વખતે એનાં પગલાં જુદાં જુદાં પડતાં હોય છે. કેટલાંક નિરીક્ષકો તો વળી એમ પણ કહે છે કે માણસ એક સરખી સીધી લીટીમાં ચાલી શકતો નથી. એટલા માટે જ લશ્કરના સૈનિકોને ઠીક ઠીક તાલીમ આપવામાં આવે છે કે જે પછી તેઓ એક સરખી લીટીમાં, એક સરખાં અંતરનાં પગલાં સાથે ચાલી શકે છે.

લશ્કરના સૈનિકોને યુદ્ધના વખતે અચાનક ચાલવાનું કે દોડવાનું કેટલું આવે તે કહી શકાય નહિ. એટલા માટે જ લશ્કરના સૈનિકોને ચાલવાનો, માર્ચ કરવાનો મહાવરો સતત આપતા રહેવાની પ્રથા દુનિયાના બધા જ દેશોમાં છે. સશક્ત યુવાન સૈનિક આખા દિવસમાં ઓછામાં ઓછા ચાલીસ માઇલ ચાલવાની શક્તિ ધરાવતો હોવો જોઇએ. બંને હાથ હલાવીને, માપસરનાં કદમ ભરીને બીજા સૈનિકો સાથે કદમ મિલાવીને સૈનિકો માર્ચ કરે છે. સામાન્ય નાગરિકો કદમ મિલાવીને સાથે ક્વચ્ચિત જ ચાલે છે. સૈનિકોની એ વિશિષ્ટતા એમની તાલીમને આભારી છે.

ચાલવાની રીત દરેકની પોતપોતાની હોવાને લીધે કેટલીકવાર સામેથી કે પાછળથી માણસના ફક્ત ચાલતા બે પગ જ દેખાય, તો પણ એ ચાલનાર વ્યક્તિ પરિચિત જનોને પરખાઇ આવે છે. ચલચિત્રોમાં એવાં દૃશ્યો ક્યારેક બતાવવામાં આવે છે. ચાલતી વખતે પગલાંનો કે પગરખાંનો અવાજ સાંભળીને પતિ કે પત્ની એક બીજાનાં આગમનને તરત જાણી લે છે. કેટલાંક માતા પિતા સંતાનોનાં પગલાંનાં અવાજને કળી શકે છે.

કેટલાંકની ચાલમાં લાલિત્ય હોય છે, તો કેટલાંકની ચાલમાં કર્કશતા કે ગરબડ હોય છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં નાયિકાઓ માટે હંસગામિની, ગજગામિની જેવા શબ્દો પ્રયોજાયા છે તે સહેતુક છે અને સાર્થક છે. કેટલાંકની ચાલ મંદ ગતિની હોય છે. તો કેટલાકની ચાલ ત્વરિત ગતિની હોય છે. લશ્કરમાં મંદ ગતિની ચાલમાં-Slow Marchમાં કદમ જુદી

જ રીતે ઉઠાવવાનાં હોય છે. મોટા માણસોને સલામી આપનાર સેનાનાયકે પદ્ધતિસર Slow March કરવાની હોય છે.

જેમ માણસની વ્યક્તિગત ચાલ જુદી જુદી હોય છે તેમ જુદા જુદા દેશની પ્રજાઓની ચાલમાં પણ વિશિષ્ટ લક્ષણો જોવા મળે છે. સામ્યવાદી શાસનકાળ દરમિયાન રશિયા, પૂર્વજર્મની, હંગેરી વગેરે દેશોમાં જ્યાં બે ગામ વચ્ચે વાહનોની સગવડ નહોતી ત્યાં માણસોને લાંબાં લાંબાં ડગલાં ભરીને અત્યંત ઝડપથી ચાલતા જોયા છે. જાપાનના લોકો અને તેમાં પણ મહિલાઓને નાનાં નાનાં કદમ નજીક નજીક ભરીને ચાલવાનો ખાસ મહાવરો કરાવવામાં આવે છે. સહેજ વાંકા વળીને આવી રીતે કદમ ભરતી મહિલાના દેહલાલિત્યમાં વિનય અને વિનમ્રતા દેખાવાં જોઈએ એવી જાપાની માન્યતા છે.

પર્વતીય પ્રદેશમાં રહેતા લોકોની અને સપાટ મેદાનના પ્રદેશમાં રહેતા લોકોની ચાલવાની રોજિંદી ટેવમાં ફરક જણાશે. સપાટ મેદાનોમાં રહેતા લોકોના પગ જમીનથી સહેજ જ ઊંચા થઈને ગતિ કરી છે. ડુંગરાળ પ્રદેશોમાં રસ્તામાં આવતા પથ્થરો, ખડકો વગેરેને કારણે ત્યાં રહેતા લોકોમાં કુદરતી રીતે જ પગ સહેજ ઊંચકીને કદમ ભરવાની ટેવ પડી જાય છે, જેથી અજાણતાં ઠેસ લાગે નહિ.

સમૃદ્ધ દેશમાં જ્યાં રસ્તાઓ સીધા અને સપાટ હોય છે તથા મોટા મોટા સ્ટોર, થિએટરો, રેલવે સ્ટેશનો, એરપોર્ટ વગેરેમાં જ્યાં ફરસ એકસરખી હોય છે ત્યાં ઊંચું જોઈને ચાલનાર માણસને પણ ઠેસ ન લાગે. જરાક ઊંચીનીચી જગ્યા આવી તો તરત ત્યાં Watch your stepનું પાટીયું આવ્યા વગર રહે નહિ. જ્યાં અજાણતાં માણસ ભૂલ કરે એવો સંભવ હોય અને ઠેસ વાગવાનો કે પડી જવાનો સંભવ હોય ત્યાં પગથિયાને બદલે કુદરતી ઢાળ જેવી રચના કરવામાં આવે છે.

આરોગ્યની દૃષ્ટિએ ચાલવાની કસરત અંગે બધાના અનુભવો એક સરખા ન હોઈ શકે. કોઈકને જાતે એકલા જ ચાલવું ગમે, તો કોઈકને સાથે એકાદ જણ હોય તો જ ગમે. કેટલાકને બે ચાર જણના સમૂહમાં વાતો કરતાં કરતાં ચાલવું ગમે, તો કોઈકને મૂગાં મૂગાં ચાલવું ગમે. ચીની ફિલસૂફ લાઓત્સેને મૂંગા મૂંગા ચાલવું ગમતું. વાતો કરનારને તેઓ પોતાની સાથે ફરવા આવવાની મનાઈ કરી દેતા.

દિવસે નહિ પણ રાતે એકલા ચાલ્યા જવાનો આનંદ પણ અનોખો હોય છે. તેમાં ચાંદની રાત હોય તો તો વળી ઓર મજા. પરંતુ અંધારામાં વનવગડામાં એકલા ચાલ્યા જવાનો આનંદ કેવો અકલ્પ્ય હોય છે તે તો કોઈ ભીલ કે એવા કોઈ આદિવાસીને પૂછીએ તો ખબર પડે.

ડુંગરાળ પ્રદેશોમાં પણ એવી જાતિના લોકોના પગલાં કેડીઓના મહાવરાને લીધે વ્યવસ્થિત રીતે પડતાં હોય છે. એવા લોકોને રાતના વખતે અંધારામાં વાઘ-વરુ કે સાપનો ભય પણ લાગતો નથી. તેમનો ઉછેર જ એ રીતે થયેલો હોય છે. એક વખત એક જંગલમાં અમે જીપમાં બેસીને જતા હતા ત્યારે પંદરેક વર્ષની એક આદિવાસી છોકરી લાકડાં વીણીને પોતાના ટોપલામાં નાખતી ચાલી જતી હતી. તેને જોઈને અમને આશ્ચર્ય થયું. જીપમાં બેઠેલા અમને અચાનક વાઘ આવી ચડે તેનો ડર હતો, પરંતુ એ છોકરીને વાઘનો ડર નહોતો. અમે પૂછ્યું ત્યારે એણે કહ્યું, 'વાઘ અમને કંઈ કરે નહિ, હોંઉ !' કુદરતને ખોળે ઉછરેલા માનવીઓ પોતાની પરિસ્થિતિનો કેવો સ્વીકાર કરી લે છે તે આવા પ્રસંગો ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

વનવગડાંમાં એકલા એકલા નિરુદ્દેશે આમતેમ ચાલ્યા જવાનો જે આનંદ છે તે કેટલો અનોખો છે તે તો જેણે સ્વાનુભવ હોય તે જ કહી શકે. માણસ જ્યારે એકલો ચાલ્યો જતો હોય છે ત્યારે નિસર્ગ સાથે તે કોઈ જુદી જ જાતનું ઐક્ય અનુભવે છે. ક્યારેક એને પંખીઓ ઉપરાંત વૃક્ષો, લતાઓ, પાંદડાઓ કે ખળખળ વહેતાં ઝરણાંઓ પણ બોલતાં, પોતાની સાથે વાતો કરતાં, ગાતાં સંભળાય છે. કુદરતમાં એકાંતમાં કોઈક સ્થળે એકલા બેસવાનો જેવો આનંદ છે તેથી પણ કંઈક વિશિષ્ટ કોટિનો આનંદ એકલા એકલા ચાલ્યા જવાનો છે. માણસ તેવે વખતે જાત સાથે પણ વાતો કરી શકે છે, અજાણતાં વાતો કરવા લાગે છે. ક્યારેક તે ગીતો લલકારે છે. ચાલતાં ચાલતાં મુક્તકંઠે પોતાની જાતને વાચા દ્વારા વ્યક્ત કરવાનો એને ત્યારે એક અનોખો અવસર સાંપડે છે.

ચાલવાનો મહિમા ઘણો મોટો છે, પરંતુ શું ચાલવાથી જ દીર્ઘાયુષ્ય મળે છે ? ઘરમાં શાંત બેસી રહેનાર વ્યક્તિ શું દીર્ઘાયુષ્ય ન થઈ શકે ? એનો ઉત્તર એ છે કે ઘરમાં બેસીને સમય પસાર કરનાર વ્યક્તિ પણ જરૂર દીર્ઘાયુષ્ય થઈ શકે છે, પરંતુ તેવી વ્યક્તિએ પોતાના શરીરના ઓછા હલનચલનને લક્ષમાં રાખીને પોતાના આહારનો પ્રકાર અને પ્રમાણ નક્કી કરી લેવાં જોઈએ. જેઓ તેવી સ્થિતિને અનુરૂપ થઈને આહાર-પાણી ઉપર સંયમ રાખે છે તેઓને માટે ચાલવાની કસરતની અનિવાર્યતા નથી. કેટલાક એવા યોગી મહાત્માઓ કે ગૃહસ્થ વૃદ્ધો જોવા મળશે કે જેઓ ચોવીસ કલાક પોતાના ધામમાં કે ઘરમાં બેઠા હોય અને છતાં નેવુંની ઉંમર વટાવી ચૂક્યા હોય. વ્યસન-રહિતતા, નિયમિત સમતોલ નિરાહાર ઊણોદરી વગેરે વ્રત અને વિશેષ તો ચિત્તની પ્રસન્નતા આરોગ્ય જાળવવામાં સહાયરૂપ થાય છે. વૃદ્ધાવસ્થા આવે અને શરીર અશક્ત થઈ જાય ત્યારે સ્થિરવાસ કરી દેનાર કેટલાય સાધુ મહાત્માઓ અને ગૃહસ્થો ઠીક ઠીક દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવતા હોય છે. નેવું વર્ષની વયે સ્વર્ગવાસ પામનાર સાક્ષરવર્ય શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી જીવનનાં છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષ ઘરની બહાર જવલ્લેજ નીકળ્યા હતા. મહાયોગી શ્રી અરવિંદ પણ છેલ્લાં લગભગ ૩૭ વર્ષ ઘરની બહાર નીકળ્યા નહોતા.

અલબત્ત, આવાં ઉદાહરણોનું પ્રમાણ અલ્પ રહેવાનું. ચાલનાર વ્યક્તિને, ફરનાર વ્યક્તિને ભૌતિક, માનસિક તેમજ આધ્યાત્મિક ઘણા લાભ થાય છે. 'ફરે તે ચરે' એ કહેવતમાં ઘણું તથ્ય છે. માણસે સતત જાગૃત અને ક્રિયાશીલ રહેવું જોઈએ એ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખીને ઠેઠ પ્રાચીનકાળથી ભારતીય તત્ત્વચિંતકોએ કહ્યું છે : 'चराति चरतो भगः' એટલે કે જે ચાલે છે તેનું ભાગ્ય પણ ચાલે છે, જે બેસી રહે છે તેનું ભાગ્ય પણ બેસી રહે અને જે સૂતો રહે છે તેનું ભાગ્ય પણ સૂતું રહે છે. ચાલવું શબ્દ અહીંયા માત્ર અભિધાની દૃષ્ટિએ ન લેતાં લક્ષણાથી તથા ભાવાર્થથી પણ લેવાનો છે. તેમાં ચાલવાની સ્થૂલ ક્રિયાનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જે માણસે સારું ભાગ્ય, સારી તક મેળવવી હોય તે વ્યક્તિએ હરતાં ફરતાં રહેવું જોઈએ. ઘરમાં હાથ પગ જોડીને બેસી રહેનારને સારી તક મળતી નથી.

આમ ચાલવાનો, ચરણ-ચલણનો મહિમા દુનિયામાં સર્વત્ર, સર્વકાળ માટે સ્વીકારાયો છે. ચાર્લ્સ ડિકન્સે એક સ્થળે કહ્યું છે : The sum of the whole is this : Walk and be happy; walk ahd be healty. The best way to lengthen out our days is to walk steadily and with a purpose. the wanderign man knows of certain ancients, far gone in years, who have staved off infirmities and dissolution, by earnest walking-hale fellows, close upon ninety, but brisk as boys.

चरैव इति ।

❑ રમણલાલ ચી. શાહ

નેત્રયજ્ઞ

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના આર્થિક સહયોગથી માંડવી (જી. સુરત)ની નેત્રયજ્ઞ સમિતિ દ્વારા સુરત જિલ્લાના માંડવી ગામે રવિવાર, તા. ૩૦મી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૪ના રોજ નેત્રયજ્ઞનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે.

❑ મંત્રીઓ

ચારની ચોકડી

❑ ડૉ. બિપિનચંદ્ર હીરાલાલ કાપડિયા

મનુષ્યાદિના જીવનમાં શુભાશુભ લેશ્યાઓ દ્વારા થતાં અધ્યવસાયો મરણોત્તર ભાવી જીવનના નિર્દેશક બને છે. તીવ્રતર આર્ત ધ્યાન તથા તીવ્રતમ રૌદ્રધ્યાન નરકગતિના કારણો ગણાવી શકાય. ભાવનાનું અચિંત્ય બળ છે. તેથી તો દૃઢપ્રહારી, વંકચૂલ, ચિલાતીપુત્રે નરકમાં જાય તેવાં ક્રૂર કર્મો કર્યા, પણ એમનો આયુષ્યનો બંધ પડેલો નહિ એટલે નિમિત્ત મળતાં પાપનો બંધ તોડી આત્મકલ્યાણ કર્યું.

આ સંદર્ભમાં કેટલાંક દૃષ્ટાંતો અને તેમાં રહેલું તત્ત્વ સમજીએ. રસ્તે ચાલનારની આંગળીઓ કાપી, તેનો હાર બનાવી પહેરતો હતો તેથી તેનું નામ અંગુલિમાળ પડ્યું. ભગવાન બુદ્ધનો સમાગમ થતાં તેના જીવનની તાસીર બદલાઈ ગઈ. હિંસાનું તત્ત્વજ્ઞાન જાણ્યા પછી અહિંસકનું જીવન જીવી કલ્યાણ સાધ્યું.

જીવનમાં પલટો આવવાનો પ્રસંગ સંયતિરાજા માટે હતો. શિકાર કરેલો મૃગ મુનિના ચરણમાં પડ્યો. મુનિના મૃગનું મૃત્યુ થશે તો કોપાયમાન મુનિથી કરોડો લોકો ભસ્મીભૂત થઈ જશે. તેથી વંદન કરી મુનિની માફી માંગી. મુનિએ કહ્યું : હે રાજન અભઓ પત્થિવા તુબ્ભં, અભયદાયા ભવાહિ. પાપથી ખરડાયેલા જીવનને અહિંસામય બનાવ. તેમના એક વચને તે હિંસક મટી અહિંસક બન્યો, ભોગી મટી યોગી બન્યો. કેવો પ્રતાપ અહિંસાનો ! ખૂનીમાંથી મુનિ બન્યા.

યક્ષની પૂજા કરવા નગર બહાર ગયેલા અર્જુનમાળી અને તેની પત્ની બંધુમતીને જોઈ છ જણાની ટોળી તોફાને ચઢી. બંધુમતીનું અનેરું સૌંદર્ય જોઈ કામાતુર થયેલા તેઓએ પતિને બાંધી પત્ની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગ્યા. અર્જુનમાળી યક્ષને કહે છે અમારી પૂજા વ્યર્થ ગઈ, તું સાચો દેવ નથી, પત્થર લાગે છે. તેથી કોપાયમાન થયેલા યક્ષે ભારે ગદા ઉપાડી છ જણા તથા પત્નીનો નાશ કર્યો. સાતનો ઘાટ ઘડ્યો. આ રીતે તે મહિનાઓ સુધી એક સ્ત્રી તથા છ પુરુષોની હત્યા કરવા લાગ્યો, તેથી જ્યાં સુધી સાતની હત્યા ન થાય ત્યાંસુધી નગરના દરવાજા બંધ રહેતા.

ભગવાન મહાવીરની રાજગૃહીમાં પધરામણી થતાં ભગવાનનો ભક્ત સુદર્શન નગરના લોકોની મના છતાં 'કાર્યં સાધયામિ વા દેહં પાતયામિ' સૂત્રને ચરિતાર્થ કરવા વગર હથિયારે જવા લાગ્યો. ભગવાનનું નામસ્મરણ કરતો તેની પાસે પહોંચ્યો. શેઠે અરિહંતાદિ ચારનું શરણ સ્વીકાર્યું, ધ્યાનસ્થ થઈ ગયા. પંચપરમેષ્ઠિની શક્તિથી ગદા થંભી ગઈ, જમીન પર તે પટકાઈ ગયો. નિસ્તેજ, નિશ્ચેષ્ટ, નિસ્પ્રભ થઈ ભગવાનના ભક્ત આગળ નમી ગયો. તેણે ભગવાન પાસે દીક્ષાની માંગણી કરી. ભગવાને તે સ્વીકારી. હવે તે મુનિ અર્જુનમાળી થયો. ઘોર તપશ્ચર્યા આદરી. છઠ્ઠના પારણે તેઓ છઠ્ઠ કરવા લાગ્યા. ગોચરી માટે તેઓ નગરમાં જતા ત્યારે લોકો કડવા વેણ સંભળાવે છે, ગાળો દે છે. થૂંકે છે, ઈંટ, પથ્થર, લાકડીનો પ્રહાર કરે છે, હત્યારો છે વગેરે વગેરે. ભગવાનની વાણીના અમીપાન પછી પાપને બાળવા સમતાભાવ રાખી પરિષહો છ મહિના સુધી સહન કરે છે. અપૂર્વ સમતા કેળવી પાપનો તીવ્ર પશ્ચાત્તાપ કરી કેવળજ્ઞાન મેળવીને નિર્વાણ પામે છે. આવો પાપાત્મા પણ જન્મમાં કરેલી આરાધનાના બળે ચાર શરણાનું અનન્યભાવે શરણું લેવાથી, ભગવાનની ભક્તિ રૂપી નામસ્મરણના રટણથી તથા તીવ્ર પશ્ચાત્તાપથી શું મેળવી શકાય તે આ પ્રસંગથી સમજી શકાય છે.

ચિલાતીપુત્રનો જન્મ રાજગૃહીમાં એક ગરીબ દાસીના પેટે થયો હતો. એક શેઠને ત્યાં તે મોટો થયો. પરચુરણ ઘરકામ તથા બાળકોને તે રમાડતો. શેઠને ચાર પુત્ર પર એક પુત્રી. દર્શન માત્રથી તે સુખ ઉપજાવતી હતી તેથી તેનું નામ સુષુમા રાખ્યું. રમાડતાં રમાડતાં સુષુમા જ ચિલાતીનું જીવન બની ગઈ. પૂર્વ જન્મના લેણાદેણીથી તે બંને અહીં ભેગા થયા હતા. નારાજ બનેલા શેઠે તેને કાઢી મૂક્યો. તેનો જીવ સુષુમામાં ભરાઈ રહ્યો. ત્યારપછી બે ઠેકાણે નોકરીમાં ચિત્ત ન ચોંટતા તે જુગારી બન્યો અને તે દ્વારા આનુષંગિક દુર્ગુણો જેવાં કે ચોરી, મદ્યપાન, વેશ્યાગમન અને મારફાડ કરતો થઈ ગયો. તે ચોરપલ્લીમાં પહોંચ્યો અને તેના સાહસ, નિર્દયતા અને ક્રૂરતાથી પલ્લીપતિની કૃપાપાત્ર બન્યો. તેથી તે ચોરી, ધાડપાડવી, લૂંટફાટ ખૂન કરતો થઈ ગયો. તેણે એકવાર સારી તૈયારી કરી સાર્થવાહને ત્યાં ધાડ પાડી. સાથીદારોના હાથમાં પુષ્કળ માલ આવ્યો. તે હજી સુષુમાને ભૂલ્યો ન હતો. તેણે સુષુમાને શોધી હરણ કરી ભાગી નીકળ્યો. ધન્ય સાર્થવાહે જાણ્યું કે પુષ્કળ માલ સાથે સુષુમાને ઉપાડી ગયો છે તેથી તેનો પીછો કર્યો. તેણે જાણ્યું કે શેઠ સુષમા માટે જ પીછો કરે છે તેથી તલવારના એક ઝાટકે સુષુમાનું માથું ઉડાવી, ધડ ત્યાં રહેવા દઈ ભાગ્યો. સાર્થવાહે પોતાની પુત્રીની કરપીણ હત્યા થયેલી જોઈ કલ્પાંત કરી પાછો ફર્યો. તે આગળ વધ્યો. જંગલમાં જાનવરોના ચિત્કારથી તે ડર્યો નહિ. ભૂખ-તરસ લાગવાથી તેણે એક વૃક્ષ નીચે સાધુ જોયા ત્યાં જઈ તેમને ધર્મ સંભળાવવા વિનંતિ કરી; નહીં તો સુષુમા જેવા હાલ કરીશ. મહાપુરુષો ધમકીથી ડરતા નથી હોતા. ચારણલબ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલા આ સાધુ ઉચ્ચકોટિના હતા. તેમણે ત્રણ શબ્દો જેવાં કે ઉપશમ, વિવેક, સંવર' વડે સંબોધન કરી પોતાની લબ્ધિ વડે આકાશમાં ગમન કરી ગયા. ચિલાતીપુત્ર તે શબ્દો પર વિચાર કરે છે, વિમર્શ કરતા કરતાં વિચાર્યું કે સાધુ શક્તિશાળી, ચમત્કારી હતા. તેમની વાત મગજમાં ઠસી ગઈ. ચિંતન-મનનથી તેમના ઉપદેશનો મર્મ સમજ્યો. જ્ઞાન બહારથી નથી આવતું. તે અંદરથી પ્રગટે છે. તેમાં ચિંતન-મનન નિમિત્ત બને છે. તે હવે સમજ્યો કે ઉપશમ એટલે ઉપશમવું, શાંત પડવું, ક્રોધ છોડી દેવો. ક્રોધના પ્રતિકરૂપ તલવાર તેણે ફેંકી દીધી. વિવેક પર વિચાર કરતાં સ્વજનોનો, તન, ધનાદિનો મોહ છોડ્યો. મોહનું કારણ સુષુમાનું મસ્તક ફેંકી દીધું.

ત્રીજા સંવર પદ પર વિચાર કરતાં સમજાયું કે ઈન્દ્રિયો અને મનની પ્રવૃત્તિઓ રોકવી. તેથી મનને રોકવા શાંત થઈ, સ્થિર ચિત્તે ઉભો રહ્યો. સંવર દ્વારા સાધુતા આવી. તે ભાવસાધુ બન્યો. શુભ કર્મના ઉદયે જંગલમાં મંગલકારી સાધુના દર્શન થયા, ઉપદેશના વચન પર શ્રદ્ધા થઈ, જે સમજાયું તે અમલમાં મૂક્યું, પરિણતી થઈ. શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે :

ચત્તારિ પરમંગાણિ, દુલ્લાહાણીહ જંતુણો
માણુંસત્તં સુઈ સદ્ધા, સંજમમ્મિય વીરિયં

ભાવસાધુની કોટીમાં પહોંચી ગયેલો ચિલાતી ધ્યાનમાં મગ્ન છે, તેનો દેહ તાજા લોહીથી ખરડાયેલો છે, તેની ગંધથી વનકીડીઓ તેના શરીર પર ચઢી ચટકા ભરવા લાગી. એક ચટકે ઉંચાંનીચા થઈ જવાય. અહીં સેંકડો કીડીનું વિશાળ સૈન્ય છે. ઉપશમનું રહસ્ય સમજેલો તેણે કીડી પર ક્રોધ ન કર્યો, વિવેકથી શરીરની મમતા ન રાખી, સંવરના રહસ્યથી દુઃખનો પ્રતિકાર ન કર્યો. કીડીનો ઉપદ્રવ ઘડી બે ઘડીનો નહીં, પણ પૂરા અઢી દિવસ ચાલ્યો, પરિષહ સમતાપૂર્વક સહ્યો. જ્યારે

તેણે દેહ છોડ્યો ત્યારે ચિત્તમાં શાંતિ હતી, સમતા હતી, સમાધિ હતી. સ્વર્ગે સીધાવી તે દૈવી સુખ ભોગવવા લાગ્યો. મનુષ્યના જીવનમાં કેવું પરિવર્તન આવે છે, તેનું આ જ્વલંત ઉદાહરણ છે.

જે નિશાન કદાપિ ચૂકી ન જાય; લક્ષ્યને બરાબર પેલી પાર મોકલી દે, તેવો બ્રાહ્મણ પુત્ર દ્રઢપ્રહારી ખરાબ સોબતથી જુગારાદિ વ્યસનો આત્મસાત્ કરી લે છે; રાજા દ્વારા દેશનિકાલ કરાયો. તે સમયના રિવાજ પ્રમાણે મોંઢે મેંશ ચોપડી ખાસડાનો હાર પહેરાવી ગધેડે બેસાડી નગર બહાર લઈ જતા.

તેને ચોરોએ અટવીમાં પકડ્યો. માણસ પારખું તેમના ચોર રાજા સમક્ષ હાજર કર્યો. કામનો છે તેમ જાણી તેને ટોળીમાં દાખલ કર્યો તે મોટી મોટી ચોરી કરતો, મોટી ધાડ પાડતો, સામનો કરનારનું તલવારથી ડોકું ધડથી છુટું કરતો. તેણે એક વાર સાથીઓ સાથે એક નગરમાં બેફામ લૂંટ ચલાવી. એક ચોરે કોઈ ગરીબ બ્રાહ્મણના ઘરમાં ભીખ માંગેલી. ક્ષીર પીરસી છોકરાં આરોગતાં હતાં ત્યાં તે પહોંચ્યો અને ક્ષીર ભરેલું વાસણ લઈ લીધું. આ સહન ન થવાથી ભોગળ લઈ બ્રાહ્મણે સામનો કર્યો. દ્રઢપ્રહારી ત્યાં આવી પહોંચી તલવારના એકજ ઘાએ બ્રાહ્મણનું ડોકું ઉડાવી દીધું. તેથી આંગણામાં સામનો કરી રહેલી ગાયનો પણ શિરચ્છેદ કરી નાખ્યો. બંનેના વધથી બ્રાહ્મણી ખૂબ ઉશ્કેરાઈ, ગાળો દેતી તેને મારવા દોડી. ત્યાં દ્રઢપ્રહારીએ તેના પેટમાં તલવાર ખોસી દીધી. તે પેટમાં રહેલા ગર્ભ સાથે ભૂમિ પર તૂટી પડી, ગર્ભનો લોચો પણ બહાર આવી ગયો.

આ આકસ્મિક દૃશ્યથી દ્રઢપ્રહારીનું હૈયું હચમચી ગયું. મેં આ શું કરી નાખ્યું ? એક સાથે ચારની હત્યા ! અને તે પણ નિર્દોષ ગાય બ્રાહ્મણ, સ્ત્રી અને બાળક ! મારા જેવો પાપી અધમ, નીચ, દુષ્ટ, નિર્દય હત્યારો કોણ હોઈ શકે ? નગર છોડી દીધું પેલું કરુણાજનક દશ્ય વારંવાર નજર સમક્ષ તરવરવા લાગ્યું. પોતાના દુષ્ટ, પાપી કૃત્યની નિંદા કરવા સાથે પશ્ચાતાપના અશ્રુ ટપટપ ટપકવા લાગ્યા તે હવે આગળ વધે છે. અરણ્યમાં એક ધ્યાનસ્થ મુનિ જોયા. તેમના ચરણ પકડી ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડવા લાગ્યો. મુનિએ કહ્યું 'હે મહાનુભાવ ! તું શાંત થા. આટલો શોક સંતાપ શા માટે ? તેણે કહ્યું : 'હે પ્રભુ ! હું અધમ, નીચ, ક્રૂર હત્યારો છું. નજીવા કારણસર મેં ચારની હત્યા કરી છે. મારું શું થશે ? મને બચાવો, મારું રક્ષણ કરો.' મુનિએ કહ્યું કે થઈ ગયેલી ભૂલ માટે જિનેશ્વરોએ સાચા હૃદયની માફી, તીવ્ર પશ્ચાત્તાપ તથા અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ એ પાંચ મહાવ્રતો ધારણ કરીશ તો તું પવિત્ર થઈ મુક્ત થઈ જશે. મુનિના વચનથી મનનું સમાધાન થયું. તેણે પાંચ મહાવ્રતો ધારણ કર્યા. એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે જ્યાં સુધી આ ચાર હત્યાઓનું મને સ્મરણ થાય ત્યાં સુધી અન્ન- પાણીનો ત્યાગ. લૂંટેલા નગરજનો તેને જોઈ બોલવા લાગ્યા : આ ઢોંગી છે, ધુતારો છે. તેની પૂજા ખાસડાથી થવી જોઈએ. તેના પર ઈંટ, ધૂળ, પત્થરનો વરસાદ વરસાવ્યો. તે જરાપણ ચલાયમાન ન થયો. તેના નાક સુધી ઈંટાદિનો ઢગલો થયો. આ પ્રમાણે તે નગરના ચારે દરવાજે આ પરિષહ સહન કરવા લાગ્યો. આ ઘોર તપશ્ચર્યાથી આત્માની સંપૂર્ણ શુદ્ધિ થઈ અને અપૂર્વ એવું કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

ભરહેસરની સજ્ઝાય જે રાઈપ્રતિક્રમણમાં આવે છે તેમાં ઉપર જણાવેલાં ચારમાંથી બેનો ઉલ્લેખ આમ કરાયો છે:

ધન્નો ઈલાઈપુત્તો ચિલાઈપુત્તો અ બાહુમુણી;
પભવો વિણ્હુકુમારો, અદ્દકુમારો દ્રઢપ્પહારી અ.

ઉપરના ચાર પ્રસંગોના સમાપનમાં જૈન દર્શનનું તત્ત્વ આ રીતે છે. પાપી કરતાં પાપની ધૃણા. તિરસ્કાર, ભત્સના, નિંદા, ગર્હાદિ કરવાનું સૂચવ્યું છે. પાપી તો દયાને પાત્ર છે, કેમકે વ્યક્તિ પાપનુબંધી પુણ્યથી પાપ કરે છે. સાચા હૃદયથી પશ્ચાતાપપૂર્વક પાપની નિંદા ગર્હાદિ કરે, પરિણતિ થાય તેવાં અનુષ્ઠાનો કરે, અકરણનિયમ અંગિકાર કરે તો મહાપાપી પણ જીવન જીતી મોક્ષ અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેના જ્વલંત ઉદાહરણો અંગુલિમાળ, અર્જુનમાળી, ચિલાતીપુત્ર, દ્રઢપ્રહારાદિ ગણાવી શકાય.

જૈનદર્શન કહે છે કે પાપ કરે તે પાપી કહેવાય તેવો એકાન્તિક નિયમ ઘડી ન શકાય. પાપ કર્યા પછી જેના હૃદયમાં આંતરિક તીવ્રતમ પશ્ચાતાપ થાય, તે ખરી રીતે પાપી નથી. પરંતુ ધર્મી છે. માનવમાં પણ છેલ્લા મૃત્યુ સમયે પણ જે વ્યક્તિ જીવનના સઘળાં પાપોનું આલોચના, ગર્હાદિ સહિત પ્રાયશ્ચિત કરે છે; તે વ્યક્તિ પાપાત્મા નથી, પરંતુ ધર્માત્મા છે. કેટલું સુંદર આશ્વાસન ! આ વિચારસરણી જીવનને ઊર્ધ્વગતિ બનાવવા શું પૂરતી નથી ? આના દૃષ્ટાંત તરીકે પોતાની મેળે ભગવાન મહાવીરનો શિષ્ય થઈ બેઠેલો ગોશાલો છે. અસંખ્ય અઘટિત કાર્યો પછી જેની પાસેથી તેજોલેશ્યા શીખ્યો તેના પર જ તેનો પ્રયોગ ! પરંતુ, મૃત્યુ પહેલાં જે તીવ્ર આલોચના, ગર્હા, પશ્ચાત્તાપ કર્યા તેના પરિપાક રૂપે એક વખત તો તે બારમા દેવલોક સુધી જઈ શક્યો ને ?

હવે જીવનમાં પરિવર્તન લાવનારા જીવન તરફ વળીએ. એક વખતનો ધાડપાડુ જયતાક ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલ બન્યો. શિષ્યો સાથે આવનાર જૈનચાર્ય યશોભદ્રસૂરિના ધર્મબોધથી જ ને ! નોકર તરીકે શેઠ પાસેથી ભેટ મળેલી પાંચ કોડીના અઢાર પુષ્પોથી જિન પૂજા કરનારે ઉછળતા ભાવોલ્લાસ સાથે પ્રભુભક્તિ કરી તેથી અઢાર દેશોનો માલિક થયો અને પછી પ્રથમ તીર્થંકર પદ્મનાભના તે કુમારપાળ રાજા પ્રથમ ગણધર થશે. કુમારપાળ આ સિદ્ધિ કેવી રીતે હાંસલ કરી શક્યા ? પૂર્વભવમાં માત્ર પાંચ કોડીના ફૂલથી જે ભાવોલ્લાસ તથા તલ્લીનતાથી પ્રભુ પૂજા કરી હતી તેના ગુણાકારના પરિપાક રૂપે કુમારપાળ જાહોજલાલી મેળવી શક્યા, પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી મેળવેલી રિદ્ધિ-સિદ્ધિનો ગુણાકાર થાય તેવી રીતે વાપરી.

તેઓ મંગળપાઠથી જાગતા, નમસ્કાર મંત્રનો જાપ કરતા દાંત બત્રીસ છે માટે 'વીતરાગસ્તોત્ર' અને યોગશાસ્ત્રના બત્રીસ પ્રકાશોનું સ્વાધ્યાયરૂપ ભાવભંજન કરતા. જિનમંદિરે દર્શન, ચૈત્યવંદન, કુમારવિહારની પરિપાટી કરતા. ગૃહમંદિરમાં નૈવેદ્ય ધરીને જમતા. સાંજે ઘરદેરાસરમાં અંગરચના, આરતી, પ્રભુભક્તિ કરતા. રાત્રે મહાપુરુષોના જીવન વિષે ચિંતન કરતા સુઈ જતા. આઠમ-ચૌદસે એકાસણું તથા સવાર-સાંજ સામાયિકમાં મૌન રાખતા. કાલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યને સંપૂર્ણતઃ સમર્પિત ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાળ રોજ ચતુરંગિણિ સેના સાથે સંપૂર્ણ ઠાઠથી નીકળતાં અને માર્ગમાં સખ્યાબંધ કરોડપતિઓ જોડાતા. જે મંદિરે પૂજા કરતા તે છન્નું કરોડ સોનામહોરના વ્યયથી બંધાવ્યું હતું જે 'ત્રિભુવનપાળ વિહાર' તરીકે જગજાહેર બન્યું.

ઉપર ટાંકેલાં ઉદાહરણોના નિષ્કર્ષરૂપે કહી શકાય કે સાચા દિલનો પશ્ચાત્તાપ તથા ગુરુ સમક્ષ કરેલી આલોચના અને તેમણે આપેલું પ્રાયશ્ચિત કરાય તો ભવ્ય જીવ મોક્ષ સુધી પહોંચી શકે છે. પરંતુ રાજકન્યા લક્ષ્મણા જે ચોરીમાં વિધવા બની અને ત્યાર પછી જેણે સંસાર સુખને તિલાંજલિ દઈ સાધ્વી બન્યા પછી ચકલા-ચકલીનું મૈથુન જોઈ તીર્થંકરના વચન પ્રત્યે અવિશ્વાસ વ્યક્ત કરી માયાશલ્ય હૃદયમાં રાખી ગુરુ સમક્ષ પોતાના પાપને પ્રદર્શિત ન કર્યું. પછી આવું પાપ કોઈ કરે તો શું પ્રાયશ્ચિત આવે તે જાણી ગુરુએ બતાવેલા પ્રાયશ્ચિતથી ઘણું વધારે

પ્રાયશ્ચિત પચાસ વર્ષો સુધી કર્યા કર્યું તેમાં આયંબિલ, એકાસણા, ઉપવાસ છઠ્ઠના પારણે છઠ્ઠ કરી માયા રાખી તેથી તે ૮૦ ચોવીસી સુધી સંસારમાં રખડી; આગામી ઉત્સર્પિણીમાં પ્રથમ તીર્થંકર પદ્મનાભના સમયમાં મુક્ત થશે. આથી ઉલટું સ્થૂલભદ્ર બાર બાર વર્ષો સુધી કોશાને ત્યા રહી પરિણતી થતાં જે રીતે કામ સાધી લીધું તેથી ૮૪ ચોવીસ સુધી તેમનું નામ અમર કરી ગયા.

સંક્ષેપમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિમાં પાપ કરે તે પાપી નહીં; જો તે તેના માટે ખરેખરો પશ્ચાતાપ કરી પરિણતી તથા અકરણનિયમ અખત્યાર કરે. ૮૪ લાખ યોનિ કે ૨૪ દંડકમાં ભટકનારા જીવો કર્મને લીધે સંસાર અટવિમાં ભમ્યા કરે છે. ૧૪ રાજલોકમાં બેની જ સત્તા ચાલે છે એક કર્મની અને બીજી ધર્મની. કર્મની સત્તા કરતાં ધર્મસત્તા પ્રબળ છે. ઉપરનાં ઉદાહરણોમાં ભયંકર ક્રૂરતા, ઘાતકી કાર્ય કરનારા જીવોએ કર્મ તો કર્યા પણ પરિણતી થતાં જે અકરણનિયમ પકડયો અને તેથી કરેલાં કર્મોને નેસ્તનાબુદ કરવા માટે ધર્મશાસ્ત્રનો જે ઉપયોગ કર્યો તેથી ક્રૂર કર્મો કાપી સંસારનો અંત લાવવા સુધીની કક્ષા સુધી પહોંચી આત્મકલ્યાણ સાધી લીધું.

સંક્ષેપમાં લખાણમાંથી નવનીત કાઢવું હોય તો આટલું નિશ્ચિત કહી શકાય કે ખરા દિલથી કરેલો પશ્ચાતાપ કે કરેલું પ્રાયશ્ચિત અપૂર્વકરણ સુધી જીવને લઈ જાય છે અને તે દ્વારા પ્રાપ્ત થનાર અપૂર્વ સામર્થ્ય અને ઉલ્લાસના બળે પાપી જીવ પણ કરેલાં ક્રૂર કર્મોને બાળી કર્મવિહિન કક્ષા સુધી પહોંચી ક્રમબદ્ધ ક્ષપકશ્રેણિએ ચઢતાં કેવળજ્ઞાન કે મોક્ષ સુધી પહોંચી શકે છે. ક્રૂર, ઘાતકી, હિંસક કૃત્યકલાપો કરનારા પ્રાયશ્ચિતાદિથી પરિશુદ્ધ થઈ કલ્યાણ સાધે છે. પરંતુ પાપનો પરિતાપ ન કરતાં રાજીપો રાખે તો તે વ્યક્તિ નરકગામી બને છે.

મહાશતકને તેર પત્નીઓ હતી, તેમાંની એક રેવતી હતી. તેને બાર શોક્યો હતી. રેવતી તેમાંથી છનો શસ્ત્ર વડે ઘાત કરે છે અને બીજી છને ઝેર આપી મારી નાંખે છે. તદુપરાંત પૌષધવ્રતમાં રહેલા પતિનું કાસળ કાઢીનાંખે છે તેથી તે નરકે જાય છે. આવી બીજી સ્ત્રી તે સૂર્યકાન્તા રાણી છે તે પોતાના એક સમયના પ્રાણપ્રિય પતિને પણ ઝેર આપી દે છે તથા પ્રેમ કરવાનો ડોળ કરતી હોય તેમ ઝેર આપ્યા છતાં પણ ત્વરિત મૃત્યુ લાવવા પોતાનો છૂટો કેશકલાપ તેના ગળે વિંટાળી દઈ ટૂંપો દઈ મારી નાખે છે. આ બંને સ્ત્રીઓઓના કેવા હિચકારાં કૃત્યો !

❑❑❑

પાટણમાં નેત્રયજ્ઞ

❑ અહેવાલ : શ્રી એલ. એમ. મહેતા (કાર્યાલય-મેનેજર)

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના ઉપક્રમે ચિખોદરાની હોસ્પિટલ દ્વારા તાજેતરમાં નેત્રયજ્ઞનું આયોજન પાટણ મુકામે થયું હતું.

જૂની કહેવતો ધીરે ધીરે ભૂંસાઈ જતી હોય તેમ લાગે છે. 'પાટણ જાવ તો પાટણનું પટોળું જરૂર લાવજો'. પાટણવાળાને પાટણના પટોળા વિષે પૂછવામાં આવે તો તેનો જવાબ 'અહીં કરતાં સૂરત કે મુંબઈમાં સસ્તાં અને સારાં મળશે. પચાસ કે સાઠ સિત્તેર હજારનું પટોળું લેવું હોય તો વાત કરજો. એ પણ આજે ઓર્ડર આપો એટલે આવતા વર્ષે આ જ તારીખે તમને મળે !'

શ્રી મફતલાલ ભીખાચંદ શાહના પરિવારના સભ્યો અને મિત્રો તરફથી તા. ૨૫-૧૧-૯૩ના રોજ પાટણમાં રાખેલ નેત્રયજ્ઞમાં જવાનો અમને એક સરસ અવસર મળ્યો. અવારનવાર તેમની સાથે નેત્રયજ્ઞમાં જવાનું થતું. તેમના કુટુંબ તરફથી ચિખોદરામાં પૂ. રવિશંકર મહારાજની આંખની હોસ્પિટલ મારફત શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ દ્વારા હોસ્પિટલના ડૉ. રમણીકભાઈ દોશીના નેજા નીચે આજુબાજુના ગામમાં ચાર નેત્રયજ્ઞ કરી ચૂક્યાં હતાં. આ વખતનો નેત્રયજ્ઞ તેમના કુટુંબની ભાવના અનુસાર પોતાનાં વતન પાટણમાં કરવો તેવો તેમનો આગ્રહ હતો. નેત્રયજ્ઞમાં આવનાર માટે ચાર દિવસનો પ્રોગ્રામ રાખવામાં આવ્યો હતો. નેત્રયજ્ઞ પૂરો થયા પછી આવનાર વ્યક્તિને પાટણની આજુબાજુના સ્થળો જોવા મળે-યાત્રાનો લાભ પણ મળે તેવી ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી.આવવા-જવાની ટિકિટનો પ્રબંધ પોતે જ કર્યો હતો. ચાર દિવસ માટે મેટાડોર રોકવામાં આવી હતી.

અમે બોમ્બે સેન્ટ્રલ સ્ટેશને પહોંચ્યા ત્યારે શ્રી મફતભાઈના પુત્ર શ્રી પ્રવીણભાઈ, બીજા પુત્ર શ્રી મહેન્દ્રભાઈના પત્ની શ્રી રશ્મિબહેન, શ્રી યશોમતીબહેન, શ્રી જયવદનભાઈ મુખત્યાર તથા શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના પ્રમુખ ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ આવી ગયા હતા.

અમે સવારે છ વાગ્યે અમદાવાદ ઉતર્યાં. પાટણ જવા માટે મેટાડોર ઊભેલી હતી. નેત્રયજ્ઞના સંયોજક અને અમારી સમિતિના સભ્ય શ્રી રસિકલાલ લહેરચંદ શાહ ત્યાંથી જોડાવાના હતાં. શ્રી પ્રવીણભાઈના પુત્રી શ્રી સોનલબેન નગરશેઠે ભાવનગરથી હોસ્પિટલને ભેટ આપવા માટે ધાબળાં મોકલી આપ્યાં હતાં. મેટાડોરમાં સમાવેશ કરી પાટણ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં મહેસાણામાં શ્રી સિમંધરસ્વામીનું દેરાસર આવતાં દર્શન કરીને પાટણ પહોંચ્યાં. શ્રી મફતભાઈ તથા તેમના પત્ની શ્રી વિમળાબહેન એક દિવસ વહેલાં આવી ગયા હતાં. શ્રી મફતભાઈએ સૌને આવકાર્યાં-ખૂબજ આનંદથી ભેટીને મળ્યાં. જમ્યા પછી અમે રાણકીવાવ જોવા ગયા. ગુજરાત સરકારે ત્રણ માળ સુધીનું ખોદકામ કરીને સિદ્ધરાજ જયસિંહના સમયમાં પથ્થરમાં કોતરેલ દેવદેવીઓની મૂર્તિઓ તથા રામાયણ અને મહાભારતના કથાપ્રસંગો કોતરેલી દિવાલો તેમજ અન્ય કોતરેલી મૂર્તિઓવાળું આ ઐતિહાસિક સ્થળ જોવાલાયક છે.

બીજે દિવસે નેત્રયજ્ઞ હતો. નેત્રયજ્ઞના સ્થળે પહોંચ્યા ત્યારે ચિખોદરાથી ડૉ. રમણીકભાઈ દોશી સાથેના ડૉક્ટરો, પૂ. રવિશંકર મહારાજના પુત્ર ડૉ. મેઘાવ્રતભાઈ, સહયોગ કુષ્ઠ યજ્ઞ ટ્રસ્ટ તરફથી શ્રી સુભાષભાઈ તથા પાટણના પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ ડૉ. સેવંતીલાલ વગેરે આવી ગયા હતા. મોતિયાના ઓપરેશન માટે ૧૦૮ દર્દીઓને દાખલ કરવામાં આવ્યા હતાં.

ભારતીય આરોગ્યનિધિની વિશાળ જગ્યાની વચ્ચે આંખની હૉસ્પિટલ હતી. આજુ-બાજુ લીમડાના તથા આંબાના ઘટાદાર વૃક્ષો ઉભેલા હતાં. હૉસ્પિટલમાં જવા માટે એક એક કેડી બનાવવામાં આવી હતી બાજુમાં સભા સમારંભ માટે મંડપ બાંધવામાં આવ્યો હતો. આંખમાં ઝામરવાને તપાસવા માટેનું મશીન શ્રી મફતભાઈ તરફથી ચિખોદરાની હૉસ્પિટલને ભેટ આપવાનું હતું. મશીન ટોનોમીટર પરદેશથી આવવાનું હતું. પ્લેન મોડું પડતાં જે ડૉક્ટર લાવવાનાં હતાં તે ડૉક્ટર તેની રાહ ન જોતાં મોટર મારફત અમદાવાદથી આવી ગયા હતા. મશીન પાછળથી આવતાં ચિખોદરા હોસ્પિટલને મોકલી આપવામાં આવ્યું હતું.

સ્ટેજ પર નામાંકિત વ્યક્તિઓને બેસાડવામાં આવી હતી. પોતાના તરફથી નેત્રયજ્ઞ હોવા છતાં શ્રી મફતભાઈએ પોતાની બેઠક સ્ટેજ પર ન લેતાં નીચે રહીને, હાથ જોડીને બધાંઓને આવકારતા હતા. પોતે વેપારી હોવા છતાં આ સમારંભનું સંચાલન શ્રી મફતભાઈના પુત્ર શ્રી પ્રવીણભાઈએ ખૂબ જ સુંદર અને સરળ રીતે કર્યું હતું. સ્ટેજ પરથી બોલનાર મહાનુભાવોએ પ્રસંગોચિત સુંદર વક્તવ્ય રજૂ કર્યાં.

નેત્રયજ્ઞનું સ્થળ નક્કી કરવા માટે આ હૉસ્પિટલનું સ્થળ નક્કી કરતાં પહેલાં થોડી મુસીબત ઊભી થઇ હતી. હૉસ્પિટલના ટ્રસ્ટી શ્રી શિરિષભાઇ પોપટલાલ શાહ મુંબઇમાં રહેતા હતાં. શ્રી મફતભાઇ તેમને મળવા ગયા. બધી વાત કરી. તેઓ ખૂબ જ ખુશ થયા. સંમતિ આપી. પણ કોઇ કારણસર હૉસ્પિટલમાં તેમના કર્મચારીઓ તરફથી હડતાલ ચાલતી હતી. તેનો ઉકેલ લાવવાની જવાબદારી શ્રી મફતભાઇએ લીધી. તેઓ પાટણ આવ્યા. ડૉ. રમણીકભાઇ દોશી સાથે યુનિયનના લીડરને મળ્યા. ખૂબ જ સરસ રીતે પ્રશ્ન રજૂ કર્યો. તેઓ સમજી ગયા. આ કાર્યક્રમ સુધી પોતે હડતાળ પાછી ખેંચી લઇ પૂરો સહકાર આપવાની ખાત્રી આપી અને નેત્રયજ્ઞ કરવા માટે આ સ્થળ નક્કી કરવામાં આવ્યું.

જમ્યા પછી અમે પાટણના સુપ્રસિદ્ધ હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનભંડારની મુલાકાત લીધી. ડૉ. રમણભાઇ શાહ આ ભંડારની અગાઉ ઘણી વખત મુલાકાત લઇ ચૂક્યા હતાં. મોટી જગ્યામાં હસ્તપ્રતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. તેનું બાંધકામ તિજોરી ટાઇપનું હતું. બધાં દરવાજા બંધ કરો એટલે બહારથી તિજોરી બંધ કરી હોય તેવું લાગે. કિંમતી પુસ્તકો-સંશોધન કરવા માટેના પુસ્તકો તેમ જ ખૂબ જ પુરાણા ગ્રંથોને કારણે ખૂબ જ કાળજી રાખવી જરૂરી હોય છે. ઘણાં ગ્રંથો સુવર્ણ તથા ચાંદીના અક્ષરથી, વિવિધ ભાષામાં કાગળ તથા તાડપત્ર પર લખાએલા હતાં. ગ્રંથોની જાળવણી માટે કિંમતી દવાઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો. કેટલીક હસ્તપ્રતો માટે લાકડાનું એક એક બોક્ષ બનાવવામાં આવ્યું હતું.

મેટાડોરની સગવડ શ્રી મફતભાઇએ કરી હતી એ કારણે આજુબાજુના સુંદર તીર્થસ્થળો અમને જોવા મળ્યાં તદુપરાંત લાવ, ચારૂપ, ભીલડીઆજી, શંખેશ્વર, તારંગા વગેરે તીર્થોમાં દર્શન-પૂજા કરવાનો મોકો મળ્યો. કોઇ કોઇ જગ્યાએ નવાં દેરાસરો પણ બંધાતા હતાં. પાછા આવીએ ત્યારે થાક અનુભવતા હોઇએ છતાં આ આનંદ વધુ હતો.

થોડા મહિના પહેલાં ડૉ. રમણભાઇ શાહ ઉપર ડીસા પાસેના ખરડોસણ ગામના એક વિદ્યાર્થીનો પત્ર આવેલો. 'મેં બારમા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કર્યો છે. આ વર્ષે જ અભ્યાસ છોડ્યો છે' પાઠ્ય પુસ્તકમાં તમારા પાઠ વાંચ્યાં છે. ત્યાર પછી, કોઇની પાસેથી આપનું પુસ્તક 'પાસપોર્ટની પાંખે' વાંચવા મળ્યું. મેં એ પુસ્તક વાચ્યું. ખૂબ જ ગમ્યું. વાંચ્યાં પછી જાણે અહીં ઘરમાં રહીને આખી દુનિયાની મુસાફરી કરી હોય એવો મને અનુભવ થયો. આપ આ બાજુ આવો ત્યારે મારે ગામ-મારે ઘેર જરૂર આવશો. હું તો આપને મળી શકું તેમ નથી. કારણ કે બંને પગે અપંગ છું. બેઠો બેઠો ચાલું છું. ગામની બહાર જઇ શકતો નથી. વિદ્યાર્થીએ પોતાનું સરનામું લખ્યું હતું. એ ગામ પાટણથી દૂર હતું. અમારી પાસે સમય નહોતો. રાતનો વખત હતો. ખૂબ જ ફરવાના કારણે બધાં થાકી ગયા હતાં. છતાં ડૉ. રમણભાઇની તે વિદ્યાર્થીને મળવાની ઝંખનાને તેઓ રોકી શકતા નહોતા. 'હું અહીં સુધી આવ્યો છું તો મારે જરૂર મળવું જોઇએ.' એ ગામ કાચા રસ્તે ચાર પાંચ કિલોમિટર અંદર હતું.

અમો વિદ્યાર્થીને ઘરે પહોંચ્યા ત્યારે વિદ્યાર્થી બીજાને ઘેર હતો. આવ્યો ત્યારે ડૉ. રમણભાઇના એક જ પ્રશ્નથી પાસપોર્ટની પાંખેના લેખકને ઓળખી ગયો. 'આપ મારે ત્યાં !' વિદ્યાર્થી ગળગળો થઇ ગયો. સુંદર તેજસ્વી એનો ચહેરો હતો. શબ્દો તથા હાસ્યમાં મધુરતા હતી. એની ચિંતાગ્રસ્ત આંખો-કુદરતે આપેલી સજા-ઉદાસ રીતે અમારી સામે મીટ માંડી રહી હતી. અમારી મેટાડોર જોઇને ગામ ભેગું થઇ ગયું હતું. વિદ્યાર્થીનું ઘર ગામના બધા લોકોથી ભરાઇ ગયું હતું. એમના માતાપિતામાં પ્રેમ અને આત્મીયતા નીતરતા હતાં. એની બિમારીના ઇલાજ માટે ચર્ચા ચાલી. બંને પગ ઘૂંટણ સુધી હતાં. જયપુર ફૂટની વિચારણા ચાલી. ડૉ. રમણભાઇએ કહ્યું 'સારા ડૉક્ટરને બતાવવાથી સારું થતું હોય તો અમદાવાદ જઇને બધી તપાસ કરો. જે કંઇ ખર્ચ થશે તેનો પ્રબંધ થઇ જશે.' શ્રી જયવદનભાઇએ બધો ખર્ચ ભોગવી લેવાની તૈયારી બતાવી. વિદ્યાર્થીની માતાએ અમને બધાંને ખૂબ જ આગ્રહથી ચ્હા પાઇ.

આવે પ્રસંગે ખાલી હાથે પાછા આવવું એ જ ભારે દુઃખકર છે. ફૂલ નહિતો ફૂલની પાંખડી રૂપે અમે દરેકે વિદ્યાર્થીને ભેટ રકમ આપી.

પાછા ફરતાં આ પ્રસંગ વિષે હું વિચારે ચઢી ગયો. ડૉ રમણભાઇ પોતે ખૂબ જ થાકી ગયા હતાં. તેમની પાસે સમય પણ નહોતો. કોઇ પણ વ્યક્તિ મળવા માટે આ વાતને ટાળી દે. પત્રથી આપલે કરી શકે. વિદ્યાર્થીનો એવો ક્યો સંબંધ હતો કે મુસીબત વેઠીને તેના ઘેર જવાનું-ફક્ત એક પત્રના આધારે બંને એક બીજાને ઓળખતા પણ નથી પણ રમણભાઇ પોતાના પુસ્તકના વાચક તરીકે ઓળખે છે. એમના પુસ્તકોનો વાચકવર્ગ તો ઘણો છે. ન ગયા હોત તો પોતે ગુન્હેગાર ન ગણાત. માનવીના હૃદયમાં રહેલી કરુણાનાં અહીં અમને દર્શન થાય છે. એક અપંગ વિદ્યાર્થીનો પત્ર, લેખકને મળવાની ઝંખના. મેં જોયું છે કે નાનામાં નાની વ્યક્તિનું પણ ડૉ. રમણભાઇ ધ્યાન રાખતા હોય છે. સાચો માનવી એ જ છે. જે નાનામાં નાના માનવીના અંતઃકરણ સુધી પહોંચે છે. એમના અંતઃકરણમાં વાત્સલ્યભાવનું પૂર ઉભરાતું મેં જોયું છે. પાટણમાં શ્રી મફતભાઇના કુટુંબીઓએ અમારી સરભરા કરવામાં કોઇ કચાશ આવવા દીધી નહોતી. છેલ્લે પણ પાટણની મીઠાઇનાં બોક્ષ આપીને અમોને પ્રેમભરી વિદાય આપી હતી. ☐☐☐

સ્વ. મંગળજી ઝવેરચંદ મહેતા પ્રેરિત વિદ્યાસત્ર (વર્ષ-૧૭)

શ્રી મુંબઇ જૈન યુવક સંઘના ઉપક્રમે શનિવાર, તા. ૨૬મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૪ના રોજ ઇન્ડિયન મરચન્ટસ્ ચેમ્બર (ચર્ચગેટ) ની કમિટિરૂમમાં સાંજના ૪-૩૦ થી ૬-૩૦ ના સમયે સ્વ. મંગળજી ઝવેરચંદ મહેતા પ્રેરિત વિદ્યાસત્રના વ્યાખ્યાનોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. આ વિદ્યાસત્રમાં ડૉ. નંદિનીબહેન ઉમાશંકર જોશી 'વ્યથા અને વિકલ્પ' એ વિષય ઉપર બે વ્યાખ્યાનો આપશે. કાર્યક્રમનું પ્રમુખસ્થાન ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ સંભાળશે.

સર્વેને ઉપસ્થિત રહેવા વિનંતી છે.

તારાબહેન ર. શાહ — સંયોજક

નિરુબહેન એસ. શાહ
પ્રવીણચંદ્ર કે. શાહ
મંત્રીઓ

સંઘનાં નવાં પ્રકાશનો

શ્રી મુંબઇ જૈન યુવક સંઘ દ્વારા નીચેના ગ્રંથો પ્રગટ થયા છે.

ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ કૃત ગ્રંથો

☐ જિનતત્ત્વ ભાગ ૪, મૂલ્ય રૂ. ૨૦/-
☐ જિનતત્ત્વ ભા.૫ મૂલ્ય રૂ. ૨૦/-
☐ પ્રભાવક સ્થવિરો ભા. ૩ મૂલ્ય રૂ. ૨૦/-
☐ પ્રભાવક સ્થવિરો ભા. ૪ મૂલ્ય રૂ. ૨૦/-
☐ તિવિહેણ વંદામિ ભા. ૪ મૂલ્ય રૂ. ૨૦/-
☐ સાંપ્રત સહચિંતન ભા. ૪ મૂલ્ય રૂ. ૨૫/-

પ્રા. તારાબહેન રમણલાલ શાહ સંપાદિત

☐ આપણા તીર્થંકરો (બીજી આવૃત્તિ) મૂલ્ય રૂ. ૪૦/-

ઉપરનાં પુસ્તકો શ્રી જૈન યુવક સંઘના કાર્યાલયમાંથી મળી શકશે.

☐ મંત્રીઓ

શ્રી મુંબઇ જૈન યુવક સંઘ
વાર્ષિક વૃત્તાંત

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ તેની ૬૪ વર્ષની યાત્રા પૂર્ણ કરે છે, ત્યારે વિતેલા વર્ષની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું અહીં દિગ્દર્શન કરાવતાં અમે આનંદ અનુભવીએ છીએ. વર્ષ દરમિયાન હાથ ધરાયેલી મોટાભાગની પ્રવૃત્તિઓનો સવિગત અહેવાલ 'પ્રબુદ્ધજીવન'માં પ્રગટ થયેલ છે એટલે અહીં એ પ્રવૃત્તિઓનો સંક્ષેપમાં સળંગ અહેવાલ આપીએ છીએ.

સંઘના સભ્યો : સંઘના સભ્યોની સંખ્યા હાલ આ પ્રમાણે છે પેટ્રન : ૧૮૨, આજીવન સભ્ય ૨૧૮૮, સામાન્ય સભ્ય ૭૧ અને પ્રબુદ્ધજીવનનાં ગ્રાહકો ૧૩૦.

પ્રબુદ્ધજીવન : છેલ્લા ચોપન વર્ષથી સંઘનું માસિક મુખપત્ર 'પ્રબુદ્ધજીવન' નિયમિત પ્રગટ થતું રહ્યું છે. સુપ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન લેખકોનો 'પ્રબુદ્ધજીવન'ને સારો સહયોગ મળતો રહ્યો છે, જે માટે અમે તેમના આભારી છીએ. 'પ્રબુદ્ધજીવન'ના તંત્રી તરીકે સંઘના પ્રમુખ ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ માનદ્ સેવા આપી રહ્યા છે, જે માટે અમે તેમના ઘણા આભારી છીએ. તદુપરાંત પ્રબુદ્ધજીવનના મુદ્રણ કાર્ય માટે 'મુદ્રાંકન'ના પણ અમે આભારી છીએ.

શ્રી મ. મો. શાહ સાર્વજનિક વાચનાલય અને પુસ્તકાલય : પુસ્તકાલયમાં વર્ષ દરમિયાન રૂ. ૭૬૬૮/-ના પુસ્તકો વસાવવામાં આવ્યા છે. વર્ષ આખરે ૧૩૪૭૫ પુસ્તકો છે. પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિ માટે પુસ્તકાલય સમિતિના મંત્રી શ્રી પ્રવીણભાઈ મંગળદાસ શાહના અમે આભારી છીએ.

પ્રેમળજ્યોતિ : સંઘ સંચાલિત અને શ્રીમતી વિદ્યાબહેન મહાસુખભાઈ ખંભાતવાળા પ્રેરિત પ્રેમળજ્યોતિ દ્વારા દર્દીઓને દવા, કપડાં, સ્કૂલ ફી, યુનિફોર્મ વગેરેની સહાય આપવાની પ્રવૃત્તિ વર્ષ દરમિયાન સારી રીતે ચાલી રહી છે. સંયોજકો તરીકે શ્રી નિરુબહેન શાહ અને શ્રી નટુભાઈ પટેલ પ્રશસ્ય સેવા આપે છે. આ માટે અમે તેમના અને અન્ય કાર્યકર બહેનોના આભારી છીએ.

વિલેપાર્લાની પ્રેમળજ્યોતિ શાખા : આ શાખાની બહેનો દર ગુરુવારે વિલેપાર્લાની નાણાવટી હૉસ્પિટલના દર્દીઓને દવાઓ તથા આર્થિક સહાય આપે છે. આ શાખાના સંયોજકો તરીકે શ્રીમતી સ્મિતાબહેન કામદાર અને શ્રીમતી સુધીબહેન હીરાણી સેવા આપે છે, તેની સાભાર નોંધ લઈએ છીએ.

અસ્થિ સારવાર કેન્દ્ર : સંઘના કાર્યાલયમાં તા. ૩૧-૭-૮૩થી અસ્થિ સારવાર કેન્દ્ર શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. આ કેન્દ્રમાં હાડકાંના દર્દોના નિષ્ણાંત ડૉક્ટર શ્રી જે. પી. પીઠાવાલા દર રવિવારે નિયમિત પણે સવારના ૧૦-૦૦થી બપોરના ૨-૦૦ વાગ્યા સુધી હાડકાંના દર્દીઓને વિનામૂલ્યે માનદ્ સારવાર આપે છે. ડૉ. પીઠાવાલાના તેમજ તેમના સાથી કાર્યકરોના તથા સંયોજકો શ્રી પ્રવીણભાઈ મંગળદાસ શાહ તથા શ્રીમતી જયાબહેન વીરાના અમે આભારી છીએ.

અંધેરીમાં અસ્થિ સારવાર કેન્દ્ર : આ કેન્દ્રમાં દર મહિનાના છેલ્લા રવિવારે બપોરના ૨-૩૦ થી ૫-૩૦ સુધી ડૉ. જે. પી. પીઠાવાળા સેવા આપે છે. આ કેન્દ્રના સંયોજક તરીકે શ્રી પ્રવીણભાઈ મંગળદાસ શાહ સેવા આપે છે. અંધેરી ખાતેની આ પ્રવૃત્તિ માટે શ્રી વર્ધમાન સ્થાનકવાસી શ્રાવક સંઘ તરફથી તેમની જગ્યાનો ઉપયોગ કરવા દેવા માટે અમે તેમના આભારી છીએ.

સ્વ. દીપચંદ ત્રિભોવનદાસ પુસ્તક પ્રકાશન ટ્રસ્ટ : સંઘના ભૂતપૂર્વ મંત્રી સ્વ. દીપચંદ ત્રિભોવનદાસ શાહ પરિવાર તરફથી એમની સ્મૃતિમાં જૈન ધર્મના પુસ્તકોના પ્રકાશન માટે ભેટ રકમ આપવામાં આવી હતી. અને ત્યાર પછી તેમાં વખતોવખત ઉમેરો થતો રહ્યો છે. આ ટ્રસ્ટના ઉપક્રમે વર્ષ દરમિયાન જિનતત્ત્વ ભાગ-૫, પ્રભાવક સ્થવિરો ભાગ-૩ અને ૪ , તિવિહેણ વંદામિ તથા આપણા તીર્થંકરો (બીજી આવૃત્તિ) પ્રગટ થયા છે.

સ્વ. ધીરજલાલ ધનજીભાઈ શાહ પારિતોષિક : 'પ્રબુદ્ધજીવન'માં વર્ષ દરમિયાન પ્રગટ થયેલ લખાણોમાં શ્રેષ્ઠ યોગદાન આપનાર લેખકને સ્વ. ધીરજલાલ ધનજીભાઈ શાહ પારિતોષિક અપાય છે. ૧૯૯૨ના વર્ષ માટેનું પારિતોષિક ડૉ. બિપિનચંદ્ર હીરાલાલ કાપડિયાને આપવામાં આવ્યું હતું. આ પારિતોષિક માટે નિર્ણાયક તરીકે ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ, શ્રી ઘનશ્યામ દેસાઈ અને શ્રી પન્નાલાલ ર. શાહે સેવા આપી હતી.

શ્રીમતી ધીરજબહેન દીપચંદ શાહ રમકડાંઘર : સંઘ દ્વારા બાળકોને ઘરે રમવા માટે રમકડાં આપવાની આ પ્રવૃત્તિ દર રવિવારે બપોરના ૩-૦૦થી ૫-૦૦ સુધી નિયમિત ચલાવવામાં આવે છે. આ વર્ષે બાળકોની સભ્ય સંખ્યા ૨૫૦ જેટલી રહી છે. રમકડાં ઘર માટે વખતોવખત નવાં રમકડાં ખરીદવામાં આવે છે. આ પ્રવૃત્તિના સંયોજકો ડૉ. અમુલ શાહ અને શ્રીમતી જયાબહેન વીરાના અમે આભારી છીએ.

શ્રી જમનાદાસ હાથીભાઈ મહેતા અનાજ રાહત ફંડ : શ્રી જે. એચ. મહેતાનાં કુટુંબીજનો તરફથી રૂ. ૨૫૦૦૦/-ની રકમ અનાજ રાહત ફંડમાં મળી છે. અને તેમાં વખતોવખત ઉમેરો થતો રહ્યો છે. એમાંથી જરૂરિયાતવાળા કુટુંબોને સસ્તા દરે અનાજ આપવાનું કાર્ય સારી રીતે ચાલી રહ્યું છે. આ પ્રવૃત્તિના સંયોજક તરીકે શ્રી ઉષાબહેન મહેતા, શ્રી રમાબહેન મહેતા અને અન્ય બહેનો સેવા આપી રહ્યા છે. અમે તેમના આભારી છીએ.

કિશોર ટિમ્બડીયા કેળવણી ફંડ : સ્વ. કિશોર ટિમ્બડિયાની સ્મૃતિમાં તેમના પરિવાર તરફથી શિષ્યવૃત્તિ માટે સંઘને રૂપિયા એક લાખનું દાન મળ્યું છે. આ ફંડમાંથી બૃહદ મુંબઈની કૉલેજ કે યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થી ભાઈ-બહેનોને આર્થિક સહાય આપવામાં આવે છે. આ પ્રવૃત્તિના સંયોજક શ્રી વસુમતીબહેન ભણસાલી, શ્રી ઉષાબહેન મહેતા અને શ્રી રમાબહેન મહેતાના અમે આભારી છીએ.

શ્રી સરસ્વતીબહેન ડાહ્યાભાઈ ઝવેરી ચશ્મા બેન્ક : સંઘના ઉપક્રમે સાધારણ સ્થિતિવાળા દર્દીઓને મફત ચશ્મા આપવામાં આવે છે. શ્રીમતી સરસ્વતીબહેન ડાહ્યાભાઈ ઝવેરી તરફથી સંઘને મળેલી આર્થિક સહાયમાંથી આ પ્રવૃત્તિ સારી રીતે ચાલી રહી છે.

ભક્તિ સંગીતના વર્ગો : સંઘના ઉપક્રમે ચાલુ વર્ષે ભક્તિ સંગીતના વર્ગો સંઘના કાર્યાલયમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. શ્રી શ્યામ ગોગટેએ આ તાલીમવર્ગના અધ્યાપક તરીકે અને શ્રી ઉષાબહેન મહેતાએ આ વર્ગના સંયોજક તરીકે સેવાઓ આપી હતી. બંનેના અમે આભારી છીએ.

પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળા : સંઘના ઉપક્રમે સોમવાર, તા. ૨૪મી ઓગસ્ટ, ૧૯૯૨થી સોમવાર, તા. ૩૧મી ઓગસ્ટ, ૧૯૯૨

સુધી એમ આઠ દિવસની પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળા શ્રી સેવંતીલાલ કાંતિલાલ ટ્રસ્ટના આર્થિક સહયોગથી બિરલા ક્રીડા કેન્દ્ર, ચોપાટી, મુંબઈ ખાતે યોજવામાં આવી હતી. આ આઠેય દિવસની વ્યાખ્યાનસભાઓનું પ્રમુખસ્થાન ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહે શોભાવ્યું હતું. ગત વર્ષની માફક આ વર્ષે પણ ક્લોઝ સરકીટ ટી. વી. ની વ્યવસ્થા રાખવામાં આવી હતી. વ્યાખ્યાનમાળાના વ્યાખ્યાતાઓ અને વિષયોની વિગતો આ પ્રમાણે છે:

❑ પૂ. સાધ્વી શ્રી જ્ઞાનબાળાજી-જૈન જીવન શૈલી
❑ પૂ. સાધ્વી શ્રી જયંતપ્રભાશ્રીજી-પશ્ચાતાપનાં આંસુ
❑ શ્રીમતી છાયાબહેન પી. શાહ-પ્રતિક્રમણની પવિત્રતા
❑ ડૉ. શેખરચંદ્ર જૈન-કર્મકી વૈજ્ઞાનિકતા
❑ પ્રો. ગુલાબ દેઢિયા-આર્જવ
❑ ડૉ. નરેશ વેદ-ઉપનિષદોનું તત્ત્વજ્ઞાન
❑ ડૉ. શશિકાંત શાહ-જીવનવ્યવહારમાં સમયનું વ્યવસ્થાપન
❑ શ્રી મદનરાજ ભંડારી-વનસ્પતિ જગત, પર્યાવરણ એવમ્ માનવતા
❑ શ્રી નેમચંદ ગાલા-જન્મ પુનર્જન્મ
❑ ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ-અનર્થ દંડ
❑ શ્રી વસંતભાઈ ખોખાણી-પૂર્ણ યોગના મહાયોગીન્દ્ર શ્રીમદ રાજચંદ્ર
❑ ડૉ. સુષમા સંઘવી-ષડાવશ્યક એક નિરૂપણ
❑ ડૉ. હુકમચંદ ભારિલ્લ-ભગવાન મહાવીર ઔર ઉનકી અહિંસા
❑ પ્રા. તારાબહેન ર. શાહ-અનેકાંતવાદ
❑ ડૉ. સાગરમલ જૈન-સમભાવકી સાધના હી સામાયિક હૈ
❑ પ્રા. તારાબહેન ર. શાહ-ધર્મધ્યાનની ચાર ભાવના

આ વ્યાખ્યાનમાળા દરમિયાન દરરોજ વ્યાખ્યાનનો પ્રારંભ પહેલાં એક કલાકનો ભક્તિ સંગીતનો કાર્યક્રમ સર્વશ્રી ચંદ્રાબહેન કોઠારી, ઈન્દુબહેન શાહ, જ્યોત્સનાબહેન વોરા, મનમોહન સાયગલ, અલકાબહેન શાહ, અવનીબહેન પારેખ, શોભાબહેન સંઘવી અને મીરાંબહેન શાહે આપ્યો હતો. અમે શ્રી સેવંતીલાલ કાંતિલાલ ટ્રસ્ટના, સર્વ વ્યાખ્યાતાઓના, સંગીતકારોના તથા સહકાર આપનાર સર્વના આભારી છીએ.

આનંદઘનજીનાં સ્તવનો પર ભક્તિ સંગીત અને પ્રવચનો : સંઘના ઉપક્રમે આનંદઘનજીનાં સ્તવનો પર, ભક્તિસંગીતનો કાર્યક્રમ તા. ૧૭, ૧૮, માર્ચ, ૧૯૯૩ના રોજ પરમાનંદ કાપડિયા હોલમાં સાંજના સમયે યોજવામાં આવ્યો હતો. શ્રીમતી પૂર્ણિમાબહેન સેવંતીલાલ શેઠે આનંદઘનજીનાં સ્તવનો મધુર કંઠે રજૂ કર્યાં હતા. તે પર ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહે વિવેચનાત્મક પ્રવચનો આપ્યાં હતાં. આ કાર્યક્રમ માટે ડૉ. રમણભાઈ શાહ, શ્રીમતી પૂર્ણિમાબહેન શેઠ અને સંયોજક શ્રીમતી રમાબહેન વોરાના અમે આભારી છીએ.

વિદ્યાસત્ર : સંઘના ઉપક્રમે સ્વ. મંગળજી ઝવેરચંદ મહેતા પ્રેરિત વિદ્યાસત્રના વ્યાખ્યાનો શનિવાર, તા. ૨૭મી માર્ચ, ૧૯૯૩ના રોજ ઈન્ડિયન મરચન્ટ્સ ચેમ્બરના કમિટિરૂમમાં યોજવામાં આવ્યાં હતાં. સર્વોદય કાર્યકર અને પ્રખર ચિંતક શ્રી નારાયણ દેસાઈએ 'મહાદેવભાઈ, અગ્નિકુંડમાં ઊગેલું ગુલાબ' એ વિષય ઉપર તથા 'દેશની વર્તમાન પરિસ્થિતિ અને સાંપ્રદાયિકતા' એ વિષય પર અભ્યાસપૂર્ણ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં. કાર્યક્રમના સંયોજક તરીકે પ્રા. તારાબહેન ર. શાહે સેવા આપી હતી. અમે વિદ્વાન વ્યાખ્યાતાના અને કાર્યક્રમના સંયોજક બહેનશ્રીના આભારી છીએ.

વાર્ષિક સ્નેહમિલન : શ્રીમતી વિદ્યાબહેન મહાસુખભાઈ ખંભાતવાળાના આર્થિક સહયોગથી સંઘના સર્વ સભ્યોનું વાર્ષિક સ્નેહ મિલન રવિવાર, તા. ૨૮મી માર્ચ, ૧૯૯૩નાં રોજ સવારના ૧૦-૩૦ વાગે બિરલા ક્રીડા કેન્દ્રમાં યોજવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે શ્રીમતી ચંદ્રાબહેન કોઠારીએ મહાવીર વંદનાના ભક્તિસંગીતનો સુંદર કાર્યક્રમ આપ્યો હતો. સંઘના પ્રમુખ ડૉ. રમણભાઈ શાહે કાર્યક્રમની ભૂમિકા સમજાવી હતી. સંઘના ઉપપ્રમુખ શ્રી ચીમનલાલ જે. શાહે કાર્યક્રમનું સંચાલન કર્યું હતી.

મહિલાઓની મેનોપોઝની સમસ્યાઓ વિશે વ્યાખ્યાન : સંઘના ઉપક્રમે તા. ૨૬મી મે, ૧૯૯૩ના રોજ સાંજના છ વાગે ઈન્ડિયન મરચન્ટ્સ ચેમ્બરના કમિટી રૂમમાં ડૉ. પ્રવીણભાઈ મહેતા એમ. ડી. (ગાયનેક)નો 'મહિલાઓની મેનોપોઝની સમસ્યાઓ' એ વિષય પર વાર્તાલાપ યોજવામાં આવ્યો હતો. અમે વ્યાખ્યાતા ડૉ. મહેતાના આભારી છીએ.

વિદ્યાર્થીઓ માટે ગીત-સંગીતના વર્ગો : સંઘના ઉપક્રમે તા. ૧૭મી એપ્રિલ, ૧૯૯૩થી તા. ૧૨મી જૂન, ૧૯૯૩ સુધી પરમાનંદ કાપડિયા હોલમાં વિદ્યાર્થીઓ માટે ગીત-સંગીતના વર્ગો યોજવામાં આવ્યા હતા. આ વર્ગોનું સંચાલન કુ. જ્યોતિબહેન પારેખે કર્યું હતું અને બંસરીબહેન પારેખે સંયોજક તરીકે સેવા આપી હતી. બાળકોના આ સંગીત વર્ગની પૂર્ણાહુતિનો કાર્યક્રમ તા. ૧૫મી જૂનના રોજ પરમાનંદ કાપડિયા હોલમાં યોજવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે બાળકોએ અભિનય સાથે ગીતો રજૂ કર્યા હતા. બાળકોને આકર્ષક ભેટ આપવામાં આવી હતી. કાર્યક્રમનું સંચાલન બંસરીબહેને અને જ્યોતિબહેને કર્યું હતું તે માટે તેઓના અમે આભારી છીએ.

નેત્રયજ્ઞ : સંઘના ઉપક્રમે નીચે મુજબ નેત્રયજ્ઞોનું આયોજન થયું હતું. (૧) વિશ્વવાત્સલ્ય ઔષધાલયના સહયોગથી ગુંદી મુકામે તા. ૨૧મી નવેમ્બર, ૧૯૯૨ના રોજ નેત્રયજ્ઞનું આયોજન થયું હતું. (૨) સ્વ. શાંતિલાલ મહેતાના સ્મરણાર્થે શ્રીમતી કલાવતીબહેન શાંતિલાલ મહેતાના આર્થિક સહયોગથી ચિખોદરા આંખની હોસ્પિટલ દ્વારા ભરૂચ જિલ્લામાં સરભોણ ગામે તા. ૨૮મી નવેમ્બર, ૧૯૯૨ના રોજ નેત્રયજ્ઞનું આયોજન થયું હતું. (૩) ફોર્બસ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ, મુંબઈની આર્થિક સહાયથી રવિશંકર મહારાજ આંખની હોસ્પિટલ ચિખોદરા દ્વારા બોરા પાસેના ગોપાલપુરા ગામે તા. ૩૦મી મે, ૧૯૯૩ના રોજ નેત્રયજ્ઞનું આયોજન થયું હતું. (૪) શ્રી જયંતીલાલ રાયચંદ ખંધારના આર્થિક સહયોગથી

સ્વ. ધીરજલાલ ધનજીભાઈ શાહ પારિતોષિક

'પ્રબુદ્ધ જીવન'માં વર્ષ દરમિયાન પ્રગટ થયેલા લખાણોમાં શ્રેષ્ઠ યોગદાન આપનાર લેખકને સ્વ. ધીરજલાલ ધનજીભાઈ શાહ પારિતોષિક અપાય છે. અમને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે ૧૯૯૩ના વર્ષ માટેનું પારિતોષિક પ્રા. ચી. ના. પટેલને તેમના લેખો માટે આપવામાં આવે છે.

આ પારિતોષિક માટે નિર્ણાયક તરીકે ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ, શ્રી ઘનશ્યામ દેસાઈ અને શ્રી પન્નાલાલ્ આર. શાહે સેવા આપી છે.

અમે શ્રી ચી. ના. પટેલને અભિનંદન આપીએ છીએ અને નિર્ણાયકોનો આભાર માનીએ છીએ.

❑ મંત્રીઓ

ચિખોદરાની આંખની હોસ્પિટલ દ્વારા ભરૂચ જિલ્લાના અટાલી ગામે તા. ૧૩મી જૂન, ૧૯૯૩ના રોજ નેત્રયજ્ઞનું આયોજન થયું હતું. (૫) મહાવીરનગર આંતરાષ્ટ્રીય કેન્દ્ર ચિંચણી (જિ. થાણે) મુકામે તા. ૨૪મી માર્ચ, ૧૯૯૩ના રોજ નેત્રયજ્ઞનું આયોજન થયું હતું.

આ નેત્રયજ્ઞોમાં અનુકૂળતા મુજબ સંઘના પદાધિકારીઓ તથા સમિતિના સભ્યોએ હાજરી આપી હતી. ચિંચણીના નેત્રયજ્ઞની મુલાકાત માટે સંઘના સભ્યોને મુંબઈથી બસમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા.

મોતીયાના ઓપરેશન : સંઘના ઉપક્રમે ડૉ. કુમુદ પ્રવીણ મહેતા ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટના સહયોગથી મોતીયાના દર્દીઓને લેન્સ બેસાડવા સાથે મફત ઓપરેશન કરવાની યોજના કરવામાં આવી હતી. ઘણા દર્દીઓએ એનો લાભ લીધો હતો. આ કાર્યમાં સહયોગ આપવા માટે અમે ડૉ. પ્રવીણ મહેતાના આભારી છીએ.

ચામડીના રોગો માટેના કેન્દ્રો : સંઘના ઉપક્રમે સંઘની આર્થિક સહાયથી ડૉ. કુમુદ પ્રવીણ મહેતા ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ દ્વારા ચામડીના રોગોના નિવારણ માટેના ત્રણ કેમ્પ એપ્રિલ અને મે મહિનામાં વલસાડ જિલ્લાના આદિવાસી વિસ્તારમાં માણેકપુર, ઝરોલી અને વારણા ગામે યોજવામાં આવ્યા હતા. સંઘના પ્રમુખ, મંત્રી તથા સમિતિના સભ્યો આ પ્રસંગે ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

શ્રદ્ધાંજલિ : વર્ષ દરમિયાન સંઘની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્યો **શ્રી અમર જરીવાલા અને શ્રી જેરમલભાઈ મંગળજી મહેતાના** અવસાન થયાં હતાં. તેમને શ્રદ્ધાંજલિ આપવામાં આવી હતી અને શોક પ્રસ્તાવ તેમના પરિવારજનોને મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો.

આભાર :

❑ વર્ષ દરમિયાન કાર્યવાહક સમિતિની ૧૦ (દસ) સભા મળી હતી. કારોબારી સમિતિનાં સર્વ સભ્યોનો દિલ અને ઉમંગથી સહકાર મળે છે એનો આનંદ છે.

❑ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ માટે મળેલ માતબર રકમના દાન ઉપરાંત પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળાના પ્રસંગે વર્ષ દરમિયાન સંઘની ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિઓ માટે અવારનવાર અર્થ સિંચન કરનાર દાતાઓને કેમ ભૂલાય? સર્વ દાતાઓનો આ તકે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ.

❑ સંઘની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓને લોકો સુધી પહોંચાડનારું માધ્યમ છે પ્રેસ. ચોથી જાગીરના ગુજરાતી, હિન્દી, મરાઠી અને અંગ્રેજી ભાષાના અખબારોએ અને એમના સંચાલકોએ સંઘની વિવિધ પ્રવૃત્તિના અહેવાલ યોગ્ય રીતે પ્રગટ કરી સંઘને નવું પરિમાણ આપ્યું છે. તે દરેક વર્તમાન પત્રોનો અને સામયિકોનો અત્રે અમે આભાર માનીએ છીએ.

❑ આપણી વ્યાખ્યાનમાળાઓ, વ્યાખ્યાનશ્રેણીઓ અને વાર્તાલાપના વિદ્વાન વક્તાઓ આપણી પ્રવૃત્તિનું અંગ છે. એમના સહકાર માટે અમે દરેક વ્યાખ્યાતાઓનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

❑ સંઘને અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓથી સતત ધબકતો રાખવા માટે અને સંઘના સર્વ સભ્યોને પ્રેમભરી હૂંફ આપવા માટે સંઘના પ્રમુખ ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહના આ તકે અમે અત્યંત આભારી છીએ.

❑ સંસ્થાના હિસાબો ચિવટપૂર્વક જોઈ તપાસી આપવા માટે ઓડિટર્સ મે. યુ. એસ. શાહ એન્ડ એસોસિએટ્સના શ્રી ઉત્તમચંદ એસ. શાહના અમે આભારી છીએ.

❑ સંઘનો કર્મચારીગણ પણ સંઘની પ્રવૃત્તિઓમાં એટલો જ ઉપયોગી રહ્યો છે. એમની ચીવટ અને ખંતની નોંધ લેતાં અમને આનંદ થાય છે.

અમને આશા, વિશ્વાસ, અને શ્રદ્ધા છે કે આવો ઉમંગભર્યો સહકાર ભવિષ્યમાં સંઘને સૌ તરફથી મળતો રહેશે અને એથી સંઘની અવિરત વિકાસ યાત્રા ચાલુ રહેશે.

નિરુબહેન એસ. શાહ   પ્રવીણચંદ્ર કે. શાહ
માનદ્ મંત્રીઓ

❑❑❑

મહાત્મા ગાંધીજીની સવા શતાબ્દી નિમિત્તે શ્રી નેમચંદ ગાલાનું વ્યાખ્યાન

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ અને શ્રી ગાંધી સ્મારક નિધિના સંયુક્ત ઉપક્રમે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીની સવા શતાબ્દીના અવસરે નીચે પ્રમાણેનો વ્યાખ્યાનનો એક કાર્યક્રમ ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહના પ્રમુખસ્થાને યોજવામાં આવ્યો છે.

વ્યાખ્યાતા : શ્રી નેમચંદ ગાલા

વિષય : મહાત્મા ગાંધીજી અને શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

સ્થળ : ભારતીય વિદ્યા ભવન, ગીતા મંદિર હૉલ, ચોપાટી, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૭.

દિવસ : શનિવાર, તા. ૨૯મી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૪.

સમય : સાંજના ૫-૩૦ કલાકે

આ કાર્યક્રમમાં સર્વેને ઉપસ્થિત રહેવા નિમંત્રણ છે.

❑ મંત્રીઓ

નરસિંહ મહેતાના પદો-ભક્તિ-સંગીત અને પ્રવચનનો કાર્યક્રમ

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના ઉપક્રમે નરસિંહ મહેતાનાં પદોના ભક્તિ-સંગીતનો અને પ્રવચનનો કાર્યક્રમ નીચે પ્રમાણે યોજવામાં આવ્યો છે.

ભક્તિ સંગીત : શ્રીમતી પૂર્ણિમાબહેન સેવંતીલાલ શેઠ

પ્રવચન : ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ

દિવસ : મંગળવાર તથા બુધવાર, તા. ૧લી અને બીજી માર્ચ, ૧૯૯૪

સમય : બપોરના ૩-૩૦ થી ૫-૩૦

સ્થળ : પરમાનંદ કાપડિયા સભાગૃહ
૩૮૫, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ માર્ગ, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૪.

બંને દિવસે નરસિંહ મહેતાનાં પસંદ કરાયેલાં પદોનું સંગીત સહીત ગાન થશે અને તેનું રહસ્ય સમજાવવામાં આવશે. શ્રોતાઓને નરસિંહ મહેતાનાં પદોની નકલ કાર્યક્રમમાં આપવામાં આવશે.

સર્વેને પધારવા વિનંતી છે.

રમાબહેન વોરા   નિરુબહેન એસ. શાહ
સંયોજક   પ્રવીણચંદ્ર કે. શાહ
મંત્રીઓ

માલિક : શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ ● મુદ્રક, પ્રકાશક : શ્રી ચીમનલાલ જે. શાહ ● પ્રકાશન સ્થળ : ૩૮૫, સરદાર વી. પી. રોડ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪. ફોન : ૩૫૦૨૯૬, મુદ્રણસ્થાન : રિલાયન્સ ઓફસેટ પ્રિન્ટર્સ, ૬૯, ભાંડિયા સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૮. લેસરટાઇપસેટિંગ : મુદ્રાંકન, મુંબઈ ૪૦૦ ૦૯૨.